

Det økonomiske fagområde på hhx

Evaluering af fagområder 2008

Det økonomiske fagområde på hhx

Evaluering af fagområder 2008

2009

Det økonomiske fagområde på hhx

© 2009 Danmarks Evalueringsinstitut

Citat med kildeangivelse er tilladt

Bemærk:

Danmarks Evalueringsinstitut sætter komma
efter Dansk Sprognævns anbefalinger

Publikationen er kun udgivet i elektronisk form
på: www.eva.dk

ISBN (www) 978-87-7958-497-6

Indhold

1	Resume	7
2	Indledning	9
2.1	Kontekst og formål	9
2.2	Evalueringsdesign	9
2.3	Tilrettelæggelse	11
2.4	Rapportens opbygning	12
3	Overblik over fagområdet	13
3.1	Indkredsning af fagområdet	13
3.2	Ændringer i forbindelse med reformen	14
3.2.1	Prøveformer	15
3.3	Opnåede niveauer inden for fagområdet efter reformen	15
3.3.1	Hhx generelt	16
3.3.2	Elevernes opnåede niveauer i fagområdets fag og i matematik	16
3.4	Sammenfatning og vurderinger	18
4	Faglige samspil	19
4.1	Samspil før og efter reformen	19
4.2	Studieområdet	21
4.2.1	Studieområdet del 1.	22
4.2.2	Studieområdet del 2: erhvervs-case og det internationale område	23
4.3	Studieretninger og de økonomiske fag	26
4.3.1	De økonomiske fag i studieretningerne	26
4.3.2	Samspil mellem fag i studieretningerne	28
4.4	Sammenfatning og vurderinger	29
5	Fagområdet og elevernes studiekompeter	31
5.1	Det økonomiske fagområdes bidrag til almindelse og studiekompeter	31
5.2	Formelle studiekompeter	32
5.3	Faglige studiekompeter	32
5.3.1	Ledernes vurdering af fagligt niveau	33
5.3.2	Lærere og elevs perspektiver	34
5.3.3	Aftagerperspektiver på faglige studiekompeter	34
5.4	Generelle studiekompeter	35
5.4.1	Lærere, ledere og elevs perspektiver	36
5.4.2	Aftagerperspektiver på generelle studiekompeter	36
5.5	Sammenfatning og vurderinger	37
Appendiks		
Appendiks A:	Projektbeskrivelse	39
Appendiks B:	Dokumentation og metode	43

1 Resume

Denne rapport belyser hvilken betydning gymnasireformen fra 2005 har haft for det økonomiske fagområde på hhx. Rapporten er én af fire rapporter om fagområdeevalueringer som Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) gennemfører for Undervisningsministeriet. De fire fagområdeevalueringer fokuserer på reformen fra forskellige vinkler og udkommer sammen med en samlet evaluering af gymnasireformen som EVA har gennemført som led i sin handlingsplan for 2008.

Evalueringen er i høj grad en kortlægning af fagområdets stilling efter reformen. Fagområdets stilling belyses fra forskellige vinkler. Samtidig skal rapporten opfattes som en erfaringsopsamling der kan bruges i det videre arbejde med at implementere reformens intentioner.

Det økonomiske fagområde på hhx består af tre obligatoriske fag: virksomhedsøkonomi, afsætning og international økonomi. Herudover er det muligt at vælge øvrige økonomifag som enten studieretningsfag eller valgfag. Evalueringen fokuserer især på de obligatoriske fag, disses indbyrdes samspil og deres samspil med andre fag, herunder matematik.

Et styrket fagområde

Evalueringen tegner et billede af et fagområde hvor de tre obligatoriske økonomiske fag – afsætning, virksomhedsøkonomi og international økonomi – indtager en central plads. Evalueringen viser med stor tydelighed at reformen kvantitativt har styrket fagområdet ved at flere elever nu har de økonomiske fag på A-niveau. Afsætning A er det største, derefter kommer virksomhedsøkonomi A, og endelig international økonomi A.

Med reformen er matematik C blevet et obligatorisk fag. Herudover vælger en stor andel af eleverne (71 %) matematik på enten A- eller B-niveau. Der er imidlertid tale om en tilbagegang i andelen af elever der forlader hhx med matematik A eller B sammenlignet med tidligere. Det er væsentligt at være opmærksom på da matematik er en principielt vigtig samspilspartner til fagområdet. Det er desuden væsentligt fordi matematik udgør en meget central faktor i forhold til de formelle studiekompetencer og adgangskrav på videregående uddannelser inden for det økonomiske fagområde.

Med hensyn til studieretningerne og de økonomiske fag konkluderer evalueringen at de økonomiske fag i høj grad konstituerer studieretningerne på hhx idet de indgår med ganske stor vægt. Afsætning indgår i 7 af de 10 mest populære studieretninger, og afsætning A er samlet set det mest almindelige studieretningsfag efterfulgt af virksomhedsøkonomi A.

Reformen har styrket det faglige samspil

Reformen har også styrket sammenhængen mellem de økonomiske fag. Særlig sammenhængen mellem afsætning og virksomhedsøkonomi er styrket, og det skyldes at der er bedre muligheder for samspil i grundforløbet og i erhvervscaasen. Sammenhængen mellem afsætning og virksomhedsøkonomi på den ene side og international økonomi på den anden side er ikke i samme udstrækning styrket. Evalueringen peger på at hvis intentionen er at skabe bedre sammenhæng mellem alle de økonomiske fag, er der god grund til at være opmærksom på at international økonomi ikke er koblet til de øvrige obligatoriske økonomiske fag i de formaliserede flerfaglige samspil inden for studieområdet del 1 og 2.

Der er ikke tegn på at reformen har medført en højere grad af samspil mellem matematik og det økonomiske fagområde. Evalueringen peger derfor på at det er væsentligt at undersøge muligheder for at koble matematik og de økonomiske fag tættere sammen på hhx gennem konstruktive samspil.

Med hensyn til studieområdet er det en gennemgående vurdering blandt lærere og elever at det er svært at se sammenhænge mellem studieområdet del 1 og studieområdet del 2 og desuden mellem erhvervs-case og det internationale område i studieområdet del 2. Evalueringen konkluderer at den klare opdeling mellem erhvervs-case og det internationale område med præcise angivelser af hvilke fag der indgår i forløbene, ikke skaber mulighed for samspil mellem mikro- og makroorienterede fag i det økonomiske fagområde.

Kompetencetækningen i økonomifagene kan fortsat styrkes

Det er endnu for tidligt at foretage egentlige konklusioner om elevernes samlede studiekompetencer efter reformen, men der er sket visse ændringer, som lærere og elever generelt vurderer positivt. Flere lærere fremhæver de flerfaglige forløb som væsentlige for elevernes studiekompetencer. Aftagerne tillægger de generelle studiekompetencer stor betydning og betragter ikke nødvendigvis de økonomifaglige studiekompetencer som centrale. Evalueringen vurderer at det er hensigtsmæssigt at styrke kompetencetækningen i økonomifagene yderligere. Det kan blandt andet ske ved at anskue økonomifagene som den ramme hvori man gennem arbejde med et konkret fagligt område og betoning af teori-praksis-sammenhænge opnår generelle studiekompetencer.

2 Indledning

I sommeren 2008 dimitterede de første studenter efter reformen af de treårige gymnasiale uddannelser. I den forbindelse gennemfører EVA en række reformrelaterede undersøgelser og evalueringer, dels af enkelte fag, dels af fagområder og endelig af reformen samlet set. Såvel fag- som fagområdeevalueringer er rekvireret af Undervisningsministeriet. I denne rapport fremlægges resultaterne af evalueringen af det økonomiske fagområde på hhx.

2.1 Kontekst og formål

Evalueringen af det økonomiske fagområde indgår i en række af fagområdeevalueringer der i øvrigt omfatter:

- Fremmedsprog på stx og hhx
- Det tekniske og naturvidenskabelige fagområde på htx og stx
- Det kunstneriske fagområde på stx og toårigt hf.

Fagområdeevalueringerne fokuserer ikke på de enkelte fag inden for fagområdet, men belyser hvordan fagområdet fungerer i bred forstand. Det økonomiske fagområde opfattes i denne sammenhæng som en dimension i uddannelsen. Derfor vil evalueringen også inddrage andre fag på uddannelsen der indgår eller kan indgå i vigtige samspil med de økonomiske fag, eller som rummer eller kan rumme økonomiske elementer. Evalueringen omfatter dog primært afsætning, virksomhedsøkonomi og international økonomi.

Evalueringen skal belyse indholdsmæssige og strukturelle træk ved det økonomiske fagområde med henblik på at vurdere virkninger af reformen i forhold til fagområdet. Evalueringen dækker tre fokusområder:

- Fagområdets stilling i uddannelserne idet der anlægges et komparativt perspektiv i forhold til tidligere
- Det faglige samspil inden for faggruppen og i forhold til uddannelsen i sin helhed, herunder fagområdets deltagelse i studieområdet del 1 og 2 og studieretningsprojektet
- Fagområdets rolle i forhold til gymnasireformens overordnede mål om at styrke elevernes studiekompetencer – forstået både som specifikke kompetencer i relation til økonomiske uddannelser og som mere generelle studiekompetencer.

Evalueringen er blevet gennemført umiddelbart efter afslutningen af det første gennemløb efter reformen. Evalueringens dokumentation baserer sig dermed på erfaringer fra et enkelt samlet forløb. Der har været tale om en implementeringsproces, og både fra centralt hold og lokalt på skolerne er der sket ændringer i løbet af første gennemløb.

2.2 Evalueringsdesign

Evalueringen af det økonomiske fagområde på hhx er blevet gennemført på baggrund af en projektbeskrivelse der blev forelagt Undervisningsministeriet i marts 2008. Projektbeskrivelsen der kan ses i rapportens Appendiks A, gør rede for evalueringens formål og metode. Nedenfor gennemgås de enkelte dokumentationskilder. En uddybende metodisk beskrivelse findes i rapportens Appendiks B. Det valgte evalueringsdesign omfatter både kvantitative data i form af spørgeskemaundersøgelser og statistiske data fra UNI-C og kvalitative data i form af skolebesøg og aftagerinterview. Designet sikrer at evalueringens fokusområder er blevet belyst både i dybden og i bredden.

Spørgeskemaundersøgelse blandt skoleledelser

I august 2008 gennemførte EVA en webbaseret spørgeskemaundersøgelse blandt skoleledere på de treårige gymnasiale uddannelser. Formålet med undersøgelsen var tosidigt. Dels skulle den give et landsdækkende billede af hvordan lederne opfatter og vurderer centrale forhold ved reformen. Dette landsdækkende billede indgår i EVA's evaluering af reformen samlet set. Dels skulle undersøgelsen kortlægge forhold og vurderinger med særlig relevans for evalueringerne af fagområder. Det drejer sig om:

- Udbud og oprettelse af studieretninger
- Udbud og oprettelse af fag, herunder valgfag
- Placering af fagene i det treårige forløb
- Fagernes rolle i forhold til faglige samspil
- Ledernes vurdering af fagområdets stilling efter reformen.

Spørgeskemaundersøgelsen er en totalundersøgelse hvilket vil sige at EVA har udsendt et spørgeskema til samtlige institutioner med stx-, hhx- og htx-skoler. I alt har 172 ledere besvaret spørgeskemaet, heraf 38 hhx-ledere. Det svarer til en svarprocent på 83 %.

Kvantitativt materiale i øvrigt

I forbindelse med EVA's evaluering af gymnasireformen er der foruden undersøgelsen blandt skoleledere, som er nævnt ovenfor, gennemført stikprøvebaserede spørgeskemaundersøgelser blandt lærere og elever på de treårige gymnasiale uddannelser. Nogle resultater fra disse undersøgelser er relevante for evalueringerne af fagområder. Det drejer sig om:

- Elevernes vurderinger af de enkelte fagområders vægt
- Lærernes vurderinger af elevernes opnåede kompetencer.

Undersøgelsen blandt elever blev gennemført af Danmarks Statistik som telefoninterview i august 2008. I alt har 1.405 elever besvaret spørgsmålene, heraf 230 3.-års-elever på hhx og 200 dimitterende fra hhx. Der er tale om en samlet svarprocent på 66 %.

Undersøgelsen blandt lærere blev ligeledes gennemført af Danmarks Statistik i august 2008. Undersøgelsen blev gennemført som en kombineret webbaseret og telefonisk undersøgelse. I alt har 1.134 lærere besvaret spørgeskemaet, heraf 419 hhx-lærere. Det svarer til en svarprocent på 69 % blandt hhx-lærerne.

Desuden er der i evalueringen anvendt talmateriale fra UNI-C vedrørende fag, niveauer og studieretninger. Tallene stammer fra følgende publikationer der er tilgængelige på Undervisningsministeriets hjemmeside: www.uvm.dk:

- *Oprettede studieretninger på de gymnasiale uddannelser 2008*. UNI-C Statistik & Analyse, 26. august 2008
- *Analyse af studenterne 2009 fra de 3-årige gymnasiale uddannelser (stx, hhx og htx)*. UNI-C Statistik & Analyse, 26. august 2008.

EVA har som supplement hertil foretaget yderligere optællinger i det datamateriale der ligger til grund for UNI-C Statistik & Analyses rapport *Oprettede studieretninger på de gymnasiale uddannelser 2008*.

Endelig har EVA modtaget materiale fra Undervisningsministeriet vedrørende skolernes udbud af studieretninger.

Skolebesøg

I august og september 2008 gennemførte EVA besøg på fire hhx-skoler. De fire skoler var udvalgt så der var en geografisk og størrelsesmæssig repræsentativ spredning.

Skolebesøgene havde et tosidigt formål. De skulle bidrage dels til EVA's samlede evaluering af reformen, dels til dokumentationsindsamlingen i forbindelse med evalueringerne af fagområder.

Alle skolebesøg handlede derfor om såvel generelle forhold vedrørende reform og reformimplementering som ét eller to specifikke fagområder. De besøgte skoler er:

- BEC Business (Ballerup)
- EUC Nord, Teknisk Gymnasium – HTX Hjørring
- Handelsskolen Sjælland Syd, Handelsgymnasiet HHX i Vordingborg
- Skanderborg-Odder Center for Uddannelse, Skanderborg-Odder Handelsskole.

På hver skole blev der gennemført separate gruppeinterview med såvel lærere der underviser i økonomi, som elever. Disse interview havde alene fokus på det økonomiske fagområde. Desuden blev der gennemført interview med skolens ledelse hvor det økonomiske fagområde blev drøftet samtidig med andre temaer. EVA havde bedt om at elevgruppen blev sammensat så at forskellige studieretninger var repræsenteret. På interviewtidspunktet var eleverne netop startet i 2. eller 3. g, og de havde derfor ikke mulighed for at vurdere det samlede gymnasiale forløb. I interviewene giver eleverne imidlertid udtryk for deres syn på hvad de på dette tidspunkt har lært i deres gymnasiale uddannelse. EVA havde desuden bedt om at lærergruppen skulle repræsentere en faglig bredde inden for det økonomiske fagområde.

Skolebesøgene har bidraget med et kvalitativt syn på reformen og underbygger og kvalificerer dermed det kvantitative materiale.

Aftagerinterview

Forud for skolebesøgene blev der foretaget telefoninterview med repræsentanter for videregående uddannelser som er blandt typiske aftagere af dimittender med økonomisk profil. I alt fem aftagere i form af repræsentanter for videregående uddannelser hvor det økonomiske fagområde spiller en central rolle, er blevet interviewet. Alle interviewpersoner har eller har haft ansvar som studieledere.

Formålet med interviewene har været at frembringe et eksternt perspektiv på fagområdet med særligt fokus på spørgsmålet om hvilke kompetencer aftagere ser som nødvendige og relevante hos elever med en gymnasial uddannelse. Interviewene fandt sted i forsommeren 2008, og det er derfor vigtigt at bemærke at de interviewede aftagere ikke på dette tidspunkt havde modtaget studiestartere som er dimitteret efter reformen. Formålet med aftagerinterviewene har derfor ikke været at få vurderinger af hverken tidligere eller nuværende studiestartere, men at få et generelt indtryk af hvilke kompetencer det er nyttigt at have fra en gymnasial uddannelse ved studiestart på en videregående uddannelse inden for det økonomiske område. Interviewene har dermed bidraget til forberedelsen af skolebesøgene og fungerer desuden som perspektivering i forhold til de kompetencer som elever, lærere og ledere vurderer at studenterne får med en gymnasial uddannelse. I denne sammenhæng er det naturligvis vigtigt at huske på at der ikke er tale om en repræsentativ eller udtømmende kortlægning af aftagernes syn på kompetencebehovene hos studiestartere.

2.3 Tilrettelæggelse

Gennemførelsen af fagområdeevalueringerne har involveret mange mennesker. Ud over de lærere, elever og ledere der har bidraget til dokumentationsindsamlingen, som nævnt ovenfor, er der nedsat en ekstern følgegruppe i forbindelse med hver enkelt fagområdeevaluering og en projektgruppe fra EVA.

Følgegrupper

Til hver fagområdeevaluering er der knyttet en følgegruppe på fem til syv personer med særlig indsigt i det evaluerede fagområde. Følgegrupperne har haft til opgave at kommentere dokumentationsmaterialet og give sparring til EVA's projektgruppe i forbindelse med analyse og af-rapportering af materialet.

Hver følgegruppe har tilsammen haft følgende kompetencer:

- Undervisningserfaring i fag inden for fagområdet

- Ledelserfaring fra de involverede uddannelser
- Eksternt perspektiv på fagområdet.

I evalueringen af det økonomiske fagområde har følgegruppen bestået af:

- Carsten Schouboe, uddannelsesleder og lærer i afsætning og virksomhedsøkonomi på CPH West
- Claus Timm, lektor og lærer i international økonomi på Niels Brock
- Jan Dupont, lektor og lærer i afsætning og virksomhedsøkonomi på Århus Købmandsskole
- Henrik Sornn-Friese, lektor og studieleder ved Institut for Innovation og Organisationsøkonomi på Copenhagen Business School
- Charlotte Christiansen, lektor ved Institut for Økonomi på Aarhus Universitet
- René van Laer, direktør for Handelsskolen og Erhvervsakademiet København Nord.

Projektgruppe

EVA har nedsat en projektgruppe der sikrer at der i evalueringerne anvendes pålidelige og hensigtsmæssige metoder inden for rammerne af den projektbeskrivelse der ligger til grund for evalueringen. Projektgruppen har haft ansvaret for evalueringerne, forestået indsamling og analyse af dokumentationsindsamlingen og udarbejdet rapporterne.

Det overordnede ansvar for koordineringen af fagområdeevalueringer ligger hos evalueringskonsulent Rikke Sørup som er projektleder på fag- og fagområdeevalueringerne. Den specifikke evaluering af det økonomiske fagområde er gennemført af evalueringskonsulenterne Henriette Pedersen og Signe Mette Jensen. Endvidere har evalueringskonsulent Bo Söderberg og evalueringssamarbejderne Lotte Højensgård Kanstrup og Signe Emilie Bech Christensen deltaget i arbejdet.

2.4 Rapportens opbygning

Rapporten indeholder, ud over resumeet og denne indledning, tre kapitler der følger projektbeskrivelsens fokusområder, jf. afsnit 2.1. Kapitel 3 giver et overordnet billede af fagområdet efter reformen, dvs. et overblik over karakteristika ved og forståelser af fagområdet, og gør i hovedtræk rede for de formelle ændringer som fagområdet har gennemgået med reformen. Kapitlet undersøger desuden om fagområdet er kvantitativt styrket eller svækket efter reformen. Konkret sker dette ved at undersøge hvor stor en andel af elever der før og efter reformen opnår de forskellige niveauer i fagområdets fag.

Kapitel 4 retter fokus mod den pædagogiske praksis idet kapitlet omhandler en anden væsentlig ændring i forbindelse med reformen, nemlig de øgede muligheder for og krav om fagligt samspil. Kapitlet belyser samspillet både mellem de økonomiske fag og mellem disse og uddannelsens øvrige fag. Fokus er på de formaliserede samspil i studieområdet del 1 og 2, men kapitlet berører også samspillet i studieretningerne, herunder studieretningsprojekterne. I den forbindelse undersøger kapitlet de typiske studieretninger.

Endelig belyser kapitel 5 resultaterne, forstået som de studiekompetencer studenterne besidder når de forlader gymnasiet. Kapitlet fokuserer altså på reformens væsentlige intention om at øge elevernes studiekompetencer. Undersøgelsen omhandler for det første studenternes formelle faglige og niveaumæssige kompetencer, for det andet de faglige og generelle studiekompetencer som lærere og ledere vurderer at studenterne besidder, og for det tredje de kompetencer som eleverne mener de har fået gennem deres gymnasiale uddannelse.

EVA har gennemført analyserne med sparring fra den nedsatte følgegruppe. Kapitel 3-5 afsluttes med en række overvejelser og vurderinger. Vurderingerne er foretaget af EVA på baggrund af evalueringens dokumentationsgrundlag.

Endelig indeholder rapporten et appendiks med projektbeskrivelsen samt udførlige beskrivelser af de metoder der er anvendt i dokumentationsindsamlingen.

3 Overblik over fagområdet

Dette kapitel indkredser fagområdets karakteristika ved at undersøge fagenes identitet ud fra læreplanernes beskrivelser og ud fra de opfattelser af fælles karakteristika der er kommet til udtryk i interview med lærere og elever på de besøgte skoler. Dernæst præsenterer kapitlet centrale ændringer inden for fagområdet. Endelig beskriver kapitlet (ud fra tal fra Uni-C Statistik & Analyse) de faktiske niveauer eleverne afslutter uddannelserne med i de enkelte økonomiske fag sammenlignet med før reformen.

3.1 Indkredsning af fagområdet

Ved de gennemførte interview under skolebesøgene er alle grupperne blevet bedt om at vurdere hvilke fag der tilhører fagområdet, og hvilke fælles karakteristika fagene har. Disse vurderinger præsenteres i det følgende. Mulighederne og traditionerne for samspil mellem fagene berøres i afsnit 4.1. i kapitlet om fagligt samspil.

Det økonomiske fagområde anskues i denne sammenhæng som en dimension i uddannelsen på hhx. I praksis er der dog tale om at det økonomiske fagområde på hhx tager udgangspunkt i tre centrale obligatoriske fag: afsætning, virksomhedsøkonomi og international økonomi.

International økonomi defineres på følgende måde i den respektive læreplan:

International økonomi er et samfundsvidenskabeligt fag der omhandler den samfundsøkonomiske udvikling set i et nationalt, et europæisk og et globalt perspektiv. Faget beskæftiger sig med beskrivende økonomi samt økonomisk teori og metode.

Afsætning og virksomhedsøkonomi defineres derimod som virksomhedsrettede samfundsvidenskabelige fag. Virksomhedsøkonomi beskæftiger sig med erhvervsvirksomhedens økonomiske beslutninger og adfærd i samspil med omverdenen, mens afsætning omhandler virksomhedens forhold til den nationale og internationale omverden og virksomhedens markedsføringsmæssige beslutninger.

Ud over de tre ovennævnte fag kan en række mindre fag anskues som en del af fagområdet. I denne gruppe indgår organisation C, markedskommunikation C, innovation C og finansiering C. Der er tale om samfundsvidenskabelige fag som eleverne kan vælge på C-niveau, og som på forskellig vis knytter sig til de mikroøkonomiske fag.

Matematikfaget kan i princippet hænge sammen med det økonomiske fagområde, men det er ifølge lærerne ikke en decideret del af fagområdet.

I interview med lærerne vurderer de generelt at der er tale om et fælles fagområde med fælles forståelser, traditioner og definitioner af begreber, og at der er naturlige overlap mellem fagene. De fremhæver samtidig at der er tale om selvstændige fag som siden reformen er rykket tættere på hinanden, bl.a. som konsekvens af fælles forløb i grundforløbet og erhvervsfase på 2. år. Ifølge lærerne føler de sig ikke fremmedgjort i forhold til de andre økonomiske fag. Lærerne fremhæver at der er tale om både et tilhørsforhold til fagområdet og en stærk identifikation med faget. En lærer siger: "Vi er først og fremmest fagspecialister". Nogen lærere vurderer at det ville være positivt at iværksætte flere fælles projekter og skabe en højere grad af integration mellem

de økonomiske fag, mens andre fastholder at det er vigtigt at holde fokus på de enkelte fag. Der er tale om et fælles økonomisk fagområde på hhx, men som rapporten senere vil vise opfattes international økonomi som et fag der er placeret for sig selv og ofte i tæt relation til samfundsfag og samtidshistorie.

Lærerne vurderer generelt set at fagområdet er styrket efter reformen i forhold til de øvrige fag på hhx, og dermed er uddannelsens merkantile profil blevet klarere. Inden for fagområdet vurderer flere lærere der underviser i virksomhedsøkonomi, at faget er styrket fordi flere elever vælger det på A-niveau, og fordi faget er centralt placeret i studieretningerne. International økonomi opfattes som styrket fordi det nu også kan læses på A-niveau og indgår som væsentlig medspiller i det internationale område (DIO) på 3. år. Endelig vurderer flere af de interviewede lærere der underviser i afsætning, at dette fag er styrket pga. et øget fokus på skriftlighed og en skriftlig eksamen, og fordi flere valgfag på C-niveau er rettet mod afsætning og indgår i et naturligt samspil med faget.

3.2 Ændringer i forbindelse med reformen

Hhx uddannelsen er sammensat af følgende obligatoriske fag på følgende niveauer:

- Dansk A
- Engelsk A
- Matematik C
- Samfundsfag C
- Samtidshistorie B
- Afsætning B
- International økonomi (IØ) B
- Virksomhedsøkonomi (VØ) B
- Erhvervsret C
- 2. fremmedsprog (niveau A eller B).

Som det fremgår af ovenstående, er de tre økonomiske fag – international økonomi, virksomhedsøkonomi og afsætning – alle obligatoriske fag på B-niveau, og dette forhold har ikke ændret sig med reformen. Af væsentlige forandringer kan dog nævnes følgende:

International økonomi kan efter reformen også tages på A-niveau, og faget har dermed fået indlagt en skriftlig prøve. International økonomi B var tidligere placeret på uddannelsens 3. år, men ligger nu typisk på 2. år.

Afsætning A har fået tilføjet en skriftlig dimension og en afsluttende skriftlig prøve. Flere af de lærere der underviser i afsætning, peger på at denne ændring har forandret faget. Afsætningsfaget er blevet styrket, og det er muligt at arbejde med mere komplekse modeller i undervisningen.

I forhold til virksomhedsøkonomi peger mange lærere på at faget er kvalitativt forandret. Der har været en bevægelse fra et fokus på registreringsdelen og det regnskabstekniske til det mere analytiske og bredere forståelser af økonomiske sammenhænge i en virksomhed. Lærerne forklarer at virksomhedsøkonomi har fjernet sig fra et fokus på bogføring til formålet med det eleverne lærer i faget. Eleverne skal være mere analyserende og vurderende i undervisningen. Nogle lærere vurderer at det faglige niveau er faldet i virksomhedsøkonomi A, fordi det er en væsentlig større og mere blandet gruppe af elever der vælger faget på A niveau. De samme lærere vurderer at denne udvikling har betydet at faget er blevet mere overfladisk. Lærerne deler sig dermed i to grupper på dette punkt. Mens nogle lærere mener at virksomhedsøkonomi stadig skal være et regnskabsteknisk fag hvor eleverne lærer nogle teknikker, vurderer andre lærere at det er positivt at der er kommet fokus på andre kompetencer i faget. De synes det er godt at inkludere mål og kompetencer i undervisningen i stedet for pensum da faget efter deres mening bliver bredere og eleverne mere selvstændige. Der er altså ikke fuldstændig enighed blandt lærerne i deres karakteristik af virksomhedsøkonomi. En lærer forklarer at faget trækkes i forskellige retninger: "Tidlige-

re var det de der bogholdertyper der havde faget, og det præger det stadig meget selvom der er kræfter der trækker i en anden retning”.

Der er introduceret en række nye fag som eleverne kan vælge på C-niveau, og som står i tæt relation til de øvrige økonomiske fag. Der er tale om finansiering C, markedskommunikation C, innovation C og organisation C. Disse fag er ifølge lærerne i høj grad med til at sælge og profilere studieretningerne, men de fylder ikke så meget i den samlede gymnasiale uddannelse. Finansiering vurderes som et meget relevant fag af de lærere der underviser i virksomhedsøkonomi, mens flere af de lærere der underviser i afsætning, fremhæver markedskommunikation og innovation som centrale fag i relation til deres.

3.2.1 Prøveformer

Med reformen er der sket en række ændringer i prøveformer inden for de økonomiske fag, og disse ændringer gennemgås i korte træk i det følgende på baggrund af hhx-bekendtgørelsen.

International økonomi kan med reformen læses på A-niveau, og der er dermed indlagt en skriftlig prøve i faget. I den skriftlige prøve kan eleverne vælge mellem to prøveformer. I begge prøveformer er der tale om en centralt stillet caseopgave efterfulgt af en række spørgsmål. Forskellen er at der er indlagt 1½ time i den ene af prøverne hvor den udleverede case læses og diskuteres i grupper og dernæst besvares individuelt. I den mundtlige prøve i international økonomi A og B har eleverne ligeledes mulighed for at vælge mellem to prøveformer: en forholdsvis traditionel prøve med ukendt tekstmateriale eller en synopsisprøve med 24 timers forberedelse. Der er dermed tale om to markante nyskabelser af faget international økonomi: dels muligheden for at læse og diskutere materialet i grupper forud for den skriftlige eksamen, dels synopsisprøven.

Prøveformerne i *virksomhedsøkonomi* er ikke markant ændret efter reformen. På både A- og B-niveau har eleverne en skriftlig og en mundtlig prøve, og prøveformerne på de to niveauer er ens. Den skriftlige prøve er centralt stillet, og ved den mundtlige prøve kan eleverne vælge mellem to former: en prøve hvis form minder om den tidligere prøveform og gennemføres på grundlag af ukendt tekstmateriale, eller en prøveform som tager udgangspunkt i et undervisningsforløb og ukendt tekstmateriale.

Faget *afsætning* har efter reformen fået indlagt en skriftlig prøve. Den skriftlige prøve i afsætning A er en centralt stillet opgave som skal løses inden for 4 timer. Tidligere var den mundtlige eksamen i afsætning A delt op i to idet den først tog udgangspunkt i et projekt og dernæst i ukendt tekstmateriale. Eleverne kan nu vælge mellem to prøveformer som er stort set identiske med de to prøveformer i virksomhedsøkonomi A: en traditionel prøve med ukendt tekstmateriale eller en prøve der tager udgangspunkt i et undervisningsforløb og ukendt tekstmateriale. Den sidstnævnte prøveform anvendes også i afsætning B.

I interview med lærere på hhx-skolerne giver mange lærere udtryk for at de opfatter eksamenformerne som forholdsvis traditionelle. Flere lærere peger på at især de skriftlige prøver med centralt stillede opgaver ikke stemmer overens med de nye læreplaner og et fokus på elevernes kompetencer, og prøveformerne vurderes som en hindring i forhold til elevernes toning af studieretningerne. Lærerne giver udtryk for at de pga. de skriftlige prøver må fokusere på kernestoffet i undervisningen for at sikre sig at elevernes faglige viden kan imødekomme kravene til eksamen. De kompetencer som eleverne opnår i flerfaglige forløb og i samspil mellem fagene, indgår ikke i prøveformerne.

3.3 Opnåede niveauer inden for fagområdet efter reformen

Dette afsnit præsenterer data fra Uni-C Statistik & Analyse der viser hvilke niveauer eleverne på hhx opnår inden for de økonomiske fag efter reformen. Afsnittet sammenligner med gennemsnittet for de sidste tre årgange før reformen.

3.3.1 Hhx generelt

Tabel 1 viser hvilke ikke-obligatoriske fag og niveauer der er de mest udbredte på hhx. Tabellen bygger på UNI-C Statistik & Analyses undersøgelse af de valg eleverne der dimitterer i sommeren 2009, har taget i løbet af deres uddannelse. Tabellen skelner ikke mellem fag der er valgt som studieretningsfag, og fag der er valgt som valgfag uden for studieretningerne.

Der er fire ikke-obligatoriske fag og niveauer på hhx som mere end halvdelen af eleverne har valgt. Omkring 70 % får afsætning og virksomhedsøkonomi på A-niveau og matematik på A- eller B-niveau, mens lidt over halvdelen af eleverne får tysk på A- eller B-niveau.

Tabel 1

De mest læste ikke-obligatoriske fag og niveauer på hhx for studenter årgang 2009

Fagets navn:	Andel af studenter årgang 2009 med faget:
Afsætning A	74 %
Matematik A og B	71 %
Virksomhedsøkonomi A	68 %
Tysk fortsættersprog A og B	62 %
Psykologi B og C	38 %
Innovation	36 %
Markedskommunikation C	31 %
International økonomi A	29 %
Spansk A	27 %
Finansiering C	24 %
Kulturforståelse C og B	21 %
It A og B	13 %
Mediefag C	12 %
Organisation C	8 %
Samfundsfag B	8 %

Kilde: Uni-C Statistik & Analyse

De ikke-obligatoriske fag og niveauer der ikke er nævnt i tabel 1, læses hver især af under 5 % af studenterne.

3.3.2 Elevernes opnåede niveauer i fagområdet og i matematik

De følgende tabeller præsenterer ændringer i forhold til hvilke niveauer eleverne opnår i de enkelte fag. Tabellen præsenterer gennemsnittet for studenter fra årene 2005-07, andelen af studenter fra 2008 og en prognose for hvor mange af de kommende studenter fra 2009 der vil opnå et givet niveau i faget.

Tabel 2

Andel af hhx-studenter med afsætning

Fag og niveau	2006-07	2008	2009
Afsætning A	57 %	70 %	74 %
Afsætning B	42 %	30 %	26 %

Kilde: UNI-C Statistik & Analyse

Note: For 2006-07 vises gennemsnittet over de to år.

Afsætning er obligatorisk på mindst B-niveau. Af tabellen fremgår det at andelen af studenter med afsætning på A-niveau var 57 % før reformen, mens 42 % havde faget på B-niveau. Efter reformen er andelen af studenter med faget på A-niveau stadig størst, og det vælges nu af endnu flere, mens færre dermed vælger at nøjes med afsætning på B-niveau. 70 % af studenterne har afsætning på A-niveau i 2008, og i 2009 er andelen vokset til 74 %.

Tabel 3
Andel af hhx-studenter med international økonomi

Fag og niveau	2005-07	2008	2009
International økonomi A		27 %	29 %
International økonomi B	100 %	68 %	68 %

Kilde: UNI-C Statistik & Analyse

Note: For 2005-07 vises gennemsnittet over de tre år.

Før reformen var international økonomi obligatorisk på B-niveau, men som det fremgår af tabel 3 er faget efter reformen nu også oprettet på A-niveau. 68 % af studenterne har i 2009 international økonomi på B-niveau, mens 29 % har valgt faget på A-niveau.

Tabel 4
Andel af hhx-studenter med virksomhedsøkonomi

Fag og niveau	2005-07	2008	2009
Virksomhedsøkonomi A	46 %	66 %	68 %
Virksomhedsøkonomi B	53 %	34 %	32 %

Kilde: UNI-C Statistik & Analyse

Note: For 2005-07 vises gennemsnittet over de tre år.

Virksomhedsøkonomi er obligatorisk på mindst B-niveau. I 2005-07 havde 53 % af studenterne virksomhedsøkonomi på B-niveau, mens 46 % havde faget på A-niveau, jf. tabel 4. Efter reformen er billedet vendt. I 2009 har 68 % af studenterne virksomhedsøkonomi på A-niveau, mens 32 % har faget på B-niveau. Der er altså sket en forskydning på ca. 22 procentpoint til A-niveauets fordel. Virksomhedsøkonomi A er altså vokset mere end afsætning A efter reformen, selvom afsætning stadig er det største fag på uddannelsen.

Både i 2008 og i 2009 har der på hhx været tale om en tydelig styrkelse af de økonomiske fag – både når man betragter fagene enkeltvis, og når de ses i sammenhæng. Næsten halvdelen af studenterne (44 %) har både afsætning A og virksomhedsøkonomi A, mens en femtedel (17 %) har afsætning A og international økonomi A og lidt færre (14 %) har international økonomi A og virksomhedsøkonomi A.

Styrkelsen af det økonomiske fagområde kommer også til udtryk i udviklingen af de mindre valgfag med et indhold der grænser op til fagene afsætning og virksomhedsøkonomi. Hhv. Innovation C, markedskommunikation C, finansiering C og organisation C læses af hhv. 36 %, 31 %, 24 % og 8 % af eleverne. Tre fjerdedele af de elever der læser innovation C, læser det i kombination med afsætning A og virksomhedsøkonomi A. Både innovation C og markedskommunikation C er i øvrigt vokset med 8-9 procentpoint fra 2008 til 2009. Derudover læser 3-4 % af eleverne det nye valgfag statistik C.

Tabel 5
Andel af hhx-studenter med matematik

Fag og niveau	2005-07	2008	2009
Matematik A	21 %	17 %	16 %
Matematik B	57 %	54 %	55 %
Matematik C	3 %	27 %	27 %
Matematik i alt	80 %	98 %	98 %

Kilde: UNI-C Statistik & Analyse

Note: For 2005-07 vises gennemsnittet over de tre år.

Matematik er blevet obligatorisk på mindst C-niveau efter reformen, og det betyder at alle studenter i 2009 har matematik mod ca. 80 % før reformen. Som tabel 5 viser, har det medført at andelen af studenter med matematik på C-niveau er steget fra ca. 3 % i 2005-07 til 27 % i 2009. Derimod er andelen af studenter med faget på A-niveau faldet fra 21 % til 16 %. Både før og efter reformen har over halvdelen af alle studenter matematik på B-niveau, men andelen er faldet en smule fra 57 % til 55 %. Samlet er andelen af elever med matematik på A- og B-niveau faldet fra 78 % til 71 %.

3.4 Sammenfatning og vurderinger

Samlet set tegner der sig billedet af et fagområde hvor de tre obligatoriske økonomiske fag – afsætning, virksomhedsøkonomi og international økonomi – har en fælles identitet. Efter reformen indgår de tre nævnte fag desuden i samspil med organisation C, markedskommunikation C, innovation C og finansiering C. Der er især tætte relationer mellem afsætning og virksomhedsøkonomi, og det vil blive yderligere belyst i kapitel 4. Flere indikatorer peger på at de tre obligatoriske fag er styrket efter reformen. Tallene fra Uni-C viser med stor tydelighed at fagområdet kvantitativt er styrket idet flere elever nu har de økonomiske fag på A-niveau. Afsætning A er det største af de tre obligatoriske økonomiske fag med en elevandel på 74 %, derefter kommer virksomhedsøkonomi A med 68 % og endelig international økonomi A med 29 %. Matematik omtales ikke direkte som en del af fagområdet men nævnes ofte som en i hvert fald principielt vigtig del af samspillet inden for fagområdet. Det er derfor værd at bemærke at matematik A har haft en tilbagegang i elevandelen på 5 procentpoint, mens andelen af elever med matematik B er reduceret med 2 procentpoint efter reformen. Af de nye fag på C-niveau har især innovation, markedskommunikation og finansiering fået stor betydning idet mellem 24 % og 36 % af eleverne vælger disse fag.

Af væsentlige ændringer efter reformen er det centralt at fremhæve at international økonomi nu kan læses på A-niveau, at afsætning har fået en ny skriftlig dimension, og at der er kommet nye fag på C-niveau der indgår i samspil med de obligatoriske økonomiske fag. Derudover er der tilsyneladende en fortsat bevægelse af virksomhedsøkonomi fra et fokus på registreringsdelen og de regnskabstekniske elementer i faget til mere analytiske kompetencer.

I forhold til prøveformer inden for fagområdet er der sket forholdsvis få ændringer. Der er skabt mulighed for en synopsisprøve i international økonomi A og B og for at eleverne kan drøfte det skriftlige materiale i grupper forud for den skriftlige prøve i international økonomi A. I afsætning og virksomhedsøkonomi er der introduceret en mundtlig prøveform der tager udgangspunkt i dels et konkret undervisningsforløb og dels ukendt tekstmateriale. På trods af disse nyskabelser er der flere lærere som vurderer prøveformerne – især de skriftlige prøveformer i virksomhedsøkonomi og afsætning – som forholdsvis traditionelle. Kapitel 5 uddyber denne problemstilling.

4 Faglige samspil

Som led i reformens intention om at opdatere uddannelsernes almindelige funktion og styrke elevernes studiekompetencer fokuseres nu i højere grad på mulighederne for flerfagligt samspil, dels gennem uddannelsernes organisering i studieretninger, hvor eleverne er sammen om en større mængde fag end tidligere, og dels gennem timerammer for formaliseret fagligt samspil. På hhx drejer det sig om studieområdet del 1 og 2.

Dette kapitel belyser de flerfaglige samspil på hhx med udgangspunkt i det økonomiske fagområde. Det centrale spørgsmål i kapitlet er hvordan det økonomiske fagområde er indgået i de flerfaglige samspil, og om lærere, ledere og elever vurderer disse nye samspilsmuligheder som en styrkelse af fagområdet. Afsnit 4.1 præsenterer lærernes, ledernes og elevernes overordnede vurderinger af samspil i et komparativt perspektiv. Herefter sætter afsnit 4.2 og 4.3 fokus på studieområdet del 1 og 2, mens afsnit 4.4 fokuserer på det samspil der finder sted i studieretningerne, herunder studieretningsprojektet. I den forbindelse opridses rammerne for samspillet i form af de studieretninger der oprettes på skolerne.

4.1 Samspil før og efter reformen

Et lærerperspektiv

I interviewene under skolebesøgene giver flere lærere udtryk for at de ikke opfatter reformen som specielt nyskabende i forhold til tidligere praksis. Flerfaglighed, men også projekter og teamsamarbejde, har været en del af hhx-uddannelsen i de sidste ti år. Forskellen er at det nu er blevet et lovkrav og ikke et reservat for ildsjæle eller særligt interesserede. Lærerne fortæller at de efter reformen er blevet tvunget til at få øjnene op for de andre fag, og det opfatter de ofte som positivt. Lærerne fremhæver at viden om andre fag er væsentligt for at kunne se hvor og med hvad ens eget fag kan bidrage i uddannelsen, og det er vigtigt for at faglærerne kan "lave overlap" i forhold til hinanden.

Samtidig stiller flerfagligheden krav til lærernes planlægning som dermed er blevet en meget vigtig faktor. Ifølge flere lærere begrænser kravene til planlægning lærerens autonomi og muligheder for impulsivitet, og det hæmmer samtidig elevernes mulighed for medindflydelse.

Fleere lærere vurderer at samarbejdet er blevet markant bedre som resultat af teamorganiseringen. Men de vurderer samtidig at der ikke altid er tid nok til flerfagligheden pga. de høje faglige krav i den særfaglige undervisning. Her henviser lærerne i flere tilfælde til eksamenskravene idet en række af prøveformerne inden for fagområdet af flere lærere opfattes som forholdsvis traditionelle. Disse eksamensformer indebærer ifølge lærerne at man som faglærer konstant har sin egen særfaglige dagsorden i fokus, og at det fjerner mulighederne for flerfaglige samspil. En lærer udtrykker det på denne måde: "Man føler sig sikrest ved selv at klare undervisningen og få eleverne op på et højere niveau. Jeg tør ikke lade være".

En undtagelse er erhvervs-case. Her har lærerne en klar fornemmelse af at det er muligt at hæve elevernes faglige niveau via samspillet mellem fagene, men generelt konkluderer flere lærere i interviewene at de ikke tror at flerfagligheden kan hæve elevernes faglige niveau i forhold til de særfaglige kompetencemål.

Lærerne vurderer de fremtidige samspilmuligheder forskelligt. Mange lærere vurderer at de flerfaglige elementer i uddannelsen er et plus, men de understreger at det er vigtigt at holde balancen og have det faglige fundament med. I forbindelse med den samlede evaluering af gymnasie-reformen er der blevet gennemført en spørgeskemaundersøgelse blandt lærere på hhx. Nogle af undersøgelsens resultater fremgår af tabel 6.

Tabel 6
Vurderinger af flerfagligt samspil

Lærernes faglige baggrund sammenholdt med "Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn vedrørende flerfagligt samspil?"

	Andel økonomilærere (VØ, IØ og afsætning) der er "enige" eller "overvejende enige" (N = 173)	Andel øvrige lærere der er "enige" eller "overvejende enige" (N = 239)	I alt (n = 412)
Omfanget af afbrydelser i undervisningen, fx til flerfaglige forløb, gør det sværere at opfylde de faglige mål i de enkelte fag	64 %	80 %	73 %
Gymnasireformen lader ikke det enkelte fag komme nok i centrum med dens fokus på flerfagligt samspil og flerfaglige forløb	49 %	66 %	59 %

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse blandt hhx-lærere

Tabellen peger på nogle generelle problemstillinger ved flerfagligt samspil, men viser samtidig at de lærere der underviser inden for det økonomiske fagområde, er mærkbart mere positivt stemt over for evnen til at holde balancen mellem flerfaglighed og særfaglighed i undervisningen.

Et lederperspektiv

I EVA's spørgeskemaundersøgelse er lederne blevet bedt om at vurdere sammenhængen mellem fagene efter reformen. Resultaterne vedrørende det økonomiske fagområde fremgår af tabel 7.

Tabel 7
Ledernes vurderinger af sammenhænge efter reformen (N=23)

"Hvordan vurderer du nedenstående forhold vedrørende det økonomiske fagområde på hhx i dag sammenlignet med før reformen?"

Sammenhængen mellem ...	Styrket	Noget styrket	Noget svækket	Svækket	Uændret
... virksomhedsøkonomi og afsætning	35 %	52 %	0 %	0 %	13 %
... de virksomhedsrettede økonomifag og de samfundsøkonomiske fag	13 %	57 %	0 %	0 %	26 %
... matematik og de økonomiske fag	9 %	48 %	0 %	0 %	39 %

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse blandt hhx-ledere

*Tallene summerer ikke op til 100 % fordi lederne også har haft mulighed for at svare "Ved ikke".

Hhx-lederne vurderer at der er en styrket sammenhæng mellem de økonomiske fag indbyrdes. Ingen af lederne svarer "Noget svækket" eller "Svækket". Især mener de at sammenhængen mellem virksomhedsøkonomi og afsætning er "Styrket" / "Noget styrket" (87 %), hvilket kan ses i forbindelse med studieområdet, jf. afsnit 4.2. De to fag indgår i tæt samspil i grundforløbet og i erhvervsfase, og de hører pga. deres karakter af virksomhedsrettede fag naturligt sammen, mener mange af de lærere der underviser inden for det økonomiske fagområde, og som deltog i interviewene under EVA's skolebesøg. Lærerne vurderer at faget afsætning derudover har relationer til mange andre fag på tværs af fagområderne. Eksempelvis nævner flere lærere at engelsk og danskfagene har mulighed for at indgå som relevante samarbejdspartnere med afsætning.

Sammenhængen mellem de virksomhedsrettede og de samfundsøkonomiske fag vurderer flertallet af lederne også som "Styrket" eller "Noget styrket" (70 %, jf. tabel 7). Ifølge lærere og elever er denne sammenhæng ikke nødvendigvis styrket. Under besøgene pegede både lærere og elever på at international økonomi ikke er tæt integreret med virksomhedsøkonomi og afsætning. Det er i nogen udstrækning en ny udfordring at international økonomi skal deltage i samspil med de øvrige økonomiske fag. Der er ikke, som i tilfældet med virksomhedsøkonomi og afsætning, skabt strukturelle rammer for disse samspil, og der kan være problemer med at skabe sammenhæng mellem fagene. På en skole fortæller lærerne eksempelvis at international økonomi B typisk ligger på uddannelsens 2. år, mens afsætning først bliver international på 3. år, og det gør det svært at etablere samspil. De lærere der underviser i international økonomi, fremhæver at faget hører naturligt sammen med historie og samfundsfag, og at det desuden indgår i relevante samspil med matematik.

De økonomiske fags sammenhæng med matematik er ifølge 56 % af lederne på hhx "Styrket" eller "Noget styrket", mens 39 % vurderer at den er "Uændret". Under besøgene sagde flere af lærerne at der ikke er et tydeligt samspil med matematik, eller at de opfatter samspillet som vanskeligt. I faget international økonomi indgår matematik til tider i undervisningsforløb om makroøkonomiske modeller, og flere lærere der underviser i virksomhedsøkonomi, fortæller at de bruger matematik som støttefag i deres undervisning. Ifølge lærerne opfatter eleverne matematik som et værktøjsfag. Lærerne vurderer dog at det faglige niveau i undervisningen af klasser hvor eleverne har matematik A, er højere.

Et elevperspektiv

I interviewene med eleverne fremgår det at matematikundervisningen ikke i så stor udstrækning er tænkt sammen med de økonomiske fag. Ifølge dem er matematik, på lige fod med dansk, et fag der står meget alene. Eleverne mener at matematik har mulighed for at indgå i samspil med mange fag, men ikke gør det i praksis. Generelt karakteriserer eleverne matematik A som et meget abstrakt fag og eksempelvis virksomhedsøkonomi som et meget mere praksisnært fag. Når eleverne undervises i virksomhedsøkonomi, vurderer de at de tilegner sig faglig viden som de forventer at kunne bruge fremover. Det er tilsyneladende vigtigt for en stor del af eleverne på hhx at undervisningen er anvendelsesorienteret og praksisnær, og dette forhold bliver ligeledes tydeligt når eleverne beskriver baggrunden for deres valg af ungdomsuddannelse. Elevernes skelnen mellem abstrakte fag og fag hvor de ser anvendelsesmuligheder og relevans, er dog ikke alene knyttet til bestemte fag. Eleverne fokuserer også i høj grad på lærerpersonligheden og de konkrete undervisningsformer der anvendes. I den forbindelse vurderer 88 % af de adspurgte elever og dimittender i spørgeskemaundersøgelsen at teori og praksis "I høj grad" eller "I nogen grad" hænger sammen på uddannelsen.

Tilsvarende højt vurderer elever og dimittender sammenhængen mellem de økonomiske fag og uddannelsens øvrige fag. 81 % svarer at de "I høj grad" eller "I nogen grad" hænger sammen. De elever som deltog i interviewene under EVA's skolebesøg, vurderer imidlertid at det er svært at få de økonomiske fag til at hænge sammen med de humanistiske og samfundsfaglige. En mulig forklaring er ifølge eleverne at de økonomiske fag i høj grad er lærebogsbaserede, og det kan derfor være svært at inddrage andre fag hvis lærerne, som en elev udtrykker det, "støtter sig for meget til bogen".

Generelt giver interviewene indtryk af at eleverne vurderer flerfaglige samspil positivt. Flerfaglige forløb gør ifølge eleverne fagene praksisnære, og de udvikler evnen til at se synergieffekter mellem fag.

4.2 Studieområdet

Studieområdet på hhx er todelt. Studieområdet, del 1 ligger på første år og afsluttes enten efter første eller andet semester. Studieområdet del 2, ligger på 2. og 3. år. Studieområdet del 2 er yderligere opdelt i to adskilte dele, nemlig erhvervsfase på 2. år og det internationale område på 3. år. Både studieområdet del 1 og studieområdet del 2 er foruddefinerede ved bestemte dimen-

sioner og bestemte fag. De tre dele, altså studieområdet del 1, erhvervs-case og det internationale område afsluttes hver for sig. Dette afsnit sætter i første omgang fokus på studieområdet del 1 og herefter på studieområdet del 2. Det centrale spørgsmål er om der etableres sammenhæng mellem de enkelte dele i studieområdet.

4.2.1 Studieområdet del 1.

Studieområdet del 1 omfatter samlet set minimum 250 uddannelsestimer, og heraf indgår virksomhedsøkonomi og afsætning tilsammen med ca. 90 timer, mens international økonomi, samtidshistorie og samfundsfag tilsammen indgår med ca. 60 timer. Fagene indgår ifølge læreplanen for studieområdet del 1 i særfaglig eller tematisk undervisning inden for det erhvervsøkonomiske område (afsætning og virksomhedsøkonomi) og det samfundsfaglige/samfundsøkonomiske område (herunder international økonomi). Studieområdet del 1 udgør altså en meget stor del af grundforløbet, og der er ikke særfaglig undervisning i de økonomiske fag ud over dette. I 2006 fik skolerne i kraft af en bekendtgørelsesmæssig ændring mulighed for at strække studieområdet del 1 ud over uddannelsens første to semestre. Ifølge spørgeskemaundersøgelsen blandt lederne har man valgt at benytte sig af denne mulighed på 6 ud af 38 skoler (16 %), mens studieområdet del 1 på de øvrige skoler afsluttes samtidig med grundforløbets afslutning.

I samme spørgeskemaundersøgelse har lederne forholdt sig til forskellige forhold vedrørende studieområdet del 1. Resultaterne fremgår af tabel 8 nedenfor:

Tabel 8
Ledernes vurdering af studieområdet, del 1 (N = 38)

"Hvor enig eller uenig er du i følgende forhold vedrørende studieområdet, del 1?"

	Enig	Overvejende enig	Overvejende uenig	Uenig
Studieområdet, del 1, bidrager positivt til den efterfølgende undervisning i de enkelte fag	32 %	52 %	3 %	3 %
Studieområdet, del 1, bidrager positivt til at styrke sammenhængen mellem de økonomiske fag	32 %	55 %	5 %	8 %
Studieområdet, del 1, bidrager positivt til at styrke sammenhængen mellem økonomifagene og uddannelsens øvrige fag	16 %	53 %	18 %	13 %
Der er en tydelig sammenhæng mellem studieområdet, del 1, og erhvervs-case	8 %	37 %	40 %	8 %
Der er en tydelig sammenhæng mellem studieområdet, del 1, og det internationale område	11 %	38 %	30 %	14 %

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse blandt hhx-ledere

*Tallene summerer ikke op til 100 da lederne også har haft mulighed for at svare "Ved ikke".

Tabellen viser at studieområdet del 1 ifølge lederne har bidraget positivt til at styrke de sammenhænge imellem fagene som lederne ifølge afsnit 4.1 generelt vurderede som styrket efter reformen. Det gælder især studieområdet del 1's betydning i forhold til den efterfølgende undervisning i de enkelte fag (84 % er "Enige" eller "Overvejende enige"), og det gælder studieområdet del 1's betydning i forhold til at styrke sammenhængen imellem de økonomiske fag (87 % er "Enige" eller "Overvejende enige"). En lavere andel af lederne, men dog fortsat et flertal på 69 %, er "Enige" eller "Overvejende enige" i at studieområdet del 1 bidrager positivt til at styrke sammenhængen mellem økonomifagene og uddannelsens øvrige fag. Lederne er mindre positive i forhold til sammenhængen mellem studieområdet del 1 og studieområdet del 2. Hhv. 48 % og 44 % af lederne er "Uenige" eller "Overvejende uenige" i at der er en tydelig sammenhæng mellem studieområdet del 1 og erhvervs-case hhv. det internationale område.

Formentlig ligger en stor del af forklaringen i at de flerfaglige samspil i studieområdet del 1 fylder så meget. Der har i reformens første år været en tendens til at man på skolerne har pustet ud i 2. semester og dermed lagt grundforløbet bag sig inden man på 2. år skulle i gang med erhvervsca-

se. Under skolebesøgene efterlyste flere af lærerne rammer for kontinuerlig flerfaglighed. Hertil kommer at man på de besøgte skoler ikke har haft held med at implementere portfolio som et arbejdsredskab der kunne bygge bro mellem studieområdet del 1 og studieområdet del 2, på trods af at flere skoler har rigtig gode erfaringer med portfolio som prøveform efter afslutningen på studieområdet del 1.

Overordnet peger tabel 8 på at der er forholdsvis stor tilfredshed med studieområdet del 1 blandt lederne. Interview med lærere og elever under skolebesøgene tyder på at de i vid udstrækning deler denne opfattelse. Der er stor forskel på hvordan studieområdet del 1 gribes an, men generelt synes lærere og elever tilfredse med de modeller man har fundet frem til på de enkelte skoler. På nogle af de besøgte skoler starter grundforløbet med det erhvervsøkonomiske område ud fra den begrundelse at man dermed først introducerer de fag som eleverne forventer at de skal have på hhx. Flere lærere vurderer at det er en god måde der introduceres til de økonomiske fag på i grundforløbet, og andre lærere giver udtryk for at det er muligt at etablere en relation mellem grundforløbet og undervisningen i studieretningsforløbet. De mener at det er muligt at bygge videre på indholdselementer fra grundforløbet.

4.2.2 Studieområdet del 2: erhvervs-case og det internationale område

Studieområdet del 2 er opbygget som to centrale forløb: erhvervs-case på 2. år og det internationale område på 3. år. I erhvervs-case indgår afsætning og virksomhedsøkonomi, og i det internationale område indgår fagene international økonomi, samtidshistorie, dansk og fremmedsprog. I forhold til grundforløbet bygger erhvervs-case videre på den virksomhedsøkonomiske dimension, mens det internationale område knytter an til både den kulturelle og den samfundsøkonomiske dimension i studieområdet del 1.

Mens det internationale område er en nyskabelse med reformen, blev erhvervs-case indført i 2001. Skolerne havde forud for reformen nogle års erfaringer med erhvervs-case – og ifølge økonomilærerne på de fleste skoler gode erfaringer. I læreplanen er de to forløb beskrevet som to selvstændige størrelser. Der synes på skolerne at herske tilfredshed med at reformen derved ikke ændrer grundlæggende på noget der fungerer godt. Samtidig er der dog andre lærere og især ledere der problematiserer at studieområdet del 2 ikke kommer til at fungere efter hensigten så længe de to dele ikke tænkes sammen. Derfor er der ledere der lokalt har sat udviklingsopgaver i gang i forhold til at nytænke erhvervs-case.

Tabel 9 nedenfor viser elevernes vurderinger af en række forhold vedrørende erhvervs-case og det internationale område.

Tabel 9
Elevvurderinger af studieområdet del 2 på hhx

Andel hhx-elever der er "Enige" eller "Overvejende enige" i nedenstående udsagn vedrørende erhvervs-case (EC) og det internationale område (DIO)

		EC	DIO
	3.-års-elever (n = 230)	Dimittender (n = 200)	Dimittender (n = 200)
Der var en høj grad af sammenhæng til den øvrige undervisning	87 %	92 %	52 %
EC/DIO skabte brud og mangel på sammenhæng i undervisningen i de enkelte fag	30 %	27 %	60 %
EC/DIO medførte en positiv afveksling i undervisningen i de enkelte fag	86 %	85 %	58 %

fortsættes næste side...

	EC 3.-års-elever (n = 230)	EC Dimittender (n = 200)	DIO Dimittender (n = 200)
EC/DIO giver en god forståelse af sammenhænge og forskelle mellem de enkelte fag	85 %	84 %	63 %
Det var vanskeligt at gennemskue målet med den flerfaglige undervisning i EC/DIO	36 %	26 %	64 %
Flerfaglige forløb som EC/DIO er grundlæggende en god ide	92 %	92 %	79 %

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse blandt elever

*3.-års-elever er ikke blevet spurgt om det internationale område da de på dette tidspunkt ikke havde erfaring med området.

Tabel 9 viser at eleverne mener at flerfaglige forløb som erhvervs-case og det internationale område grundlæggende er en god idé, og i forlængelse heraf svarer de positivt på de fleste spørgsmål om forløbene. Af tabellen fremgår det imidlertid tydeligt at eleverne er mere positivt stemt over for erhvervs-case end det internationale område.

Erhvervs-case

De positive elevvurderinger af erhvervs-case blev uddybet under besøgene. Eleverne fremhæver at de lærer ting i praksis og får en fornemmelse af at de kan bruge de metoder og den viden de får med. Flere elever vurderer desuden at erhvervs-case betød at de kunne huske modellerne bedre. Og lærerne der underviser i de økonomiske fag, deler denne opfattelse. De vurderer at eleverne lærer metode, præsentationsteknik og at orientere sig i store mængder af oplysninger. Dermed giver erhvervs-case eleverne værktøjer til at tackle de efterfølgende flerfaglige projekter: Det internationale område og studieretningsprojektet. Endelig er både lærere og elever enige om at erhvervs-case er en spændende måde at arbejde på. Fagene afsætning og virksomhedsøkonomi supplerer hinanden godt, og ifølge flere lærere kan erfaringerne fra erhvervs-case inddrages i form af konkrete eksempler i den efterfølgende undervisning.

De lærere der underviser i virksomhedsøkonomi, fremhæver dog en problemstilling der er opstået i tilknytning til erhvervs-case efter reformen. De peger på at erhvervs-case har stor betydning for tilrettelæggelsen af undervisningen i virksomhedsøkonomi A på 2. år fordi man søger at sikre at eleverne har den tilstrækkelige viden til prøven i erhvervs-case, men det betyder i nogle tilfælde at man dermed forsøger at komme for hurtigt igennem alle emner på 2. år fordi man mener at det er nødvendigt at beskæftige sig med hele pensummet. Hvis lærerne ikke forfølger denne strategi, risikerer eleverne på virksomhedsøkonomi A at få problemer. Lærere der har været ude som censorer i erhvervs-case, giver udtryk for at det er meget svært at vide hvilket stof eleverne har været igennem i virksomhedsøkonomi, og dermed hvad man som lærer kan forvente af eleverne. At placere erhvervs-case på uddannelsens 2. år kan i praksis medvirke til at fastholde en modulisering i A- og B-niveau som netop var noget af det studieretningsgymnasiet skulle gøre op med.

Balancen mellem virksomhedsøkonomi og afsætning er ifølge nogle lærere ikke optimal. Flere af de lærere der underviser i virksomhedsøkonomi, vurderer at erhvervs-case er for præget af afsætningsdelen, og at eleverne ikke gennem erhvervs-case opnår så mange redskaber i forhold til virksomhedsøkonomi. Enkelte lærere foreslår at der bliver skabt retningslinjer for vægtningen af de fag som man inddrager i erhvervs-case. Årsagen til problemet er ifølge disse lærere at eleverne opfatter virksomhedsøkonomi som sværere og derfor vælger at fokusere på afsætningsdelen.

Det internationale område

Af tabel 9 fremgik det at elevernes vurderinger af det internationale område er mindre positive end af erhvervs-case. Ikke desto mindre vurderer eleverne det internationale område positivt i forhold til at forløbet giver forståelse af sammenhænge og forskelle mellem de involverede fag (63 % af eleverne er "Enige" eller "Overvejende enige"). Og tilsvarende er 79 % af lederne og 51 %

af lærerne "Enige" eller "Overvejende enige" i at det internationale område giver eleverne gode betingelser for at lære de forskellige fags viden og metoder at kende. Desuden vurderer 82 % af lederne og 68 % af lærerne at det internationale område er givtigt i forhold til udviklingen af elevernes studiekompetencer. Tallene fremgår af tabel 10 nedenfor.

Tabel 10
Lærer- og ledervurderinger af forhold vedrørende det internationale område på hhx (DIO)

Det internationale område ...	Lærere (n = 175)		Ledere (N = 38)	
	Enige/Overvejende enige	Ueni-ge/Overvejende uenige	Enige/Overvejende enige	Ueni-ge/Overvejende uenige
... giver eleverne gode betingelser for at lære de forskellige fags viden og metoder at kende	51 %	44 %	79 %	13 %
... er givtigt i forhold til udviklingen af elevernes studiekompetencer	68 %	29 %	82 %	11 %
... er især en fordel for fagligt stærke elever	87 %	11 %	68 %	24 %
... er generelt vanskeligt at håndtere for eleverne	76 %	21 %	58 %	37 %
... er svært at praktisere for lærerne	61 %	37 %	61 %	34 %
... er ressource- og tidsmæssigt en god investering i forhold til det samlede udbytte	45 %	49 %	63 %	26 %

Kilde: Spørgeskemaundersøgelserne blandt lærere og ledere

*Tallene summerer ikke nødvendigvis op til 100 %. Det skyldes dels afrunding af tallene, dels at eleverne også har haft mulighed for at svare "Ved ikke".

Tabellen viser at ledernes vurderinger af det internationale område generelt er mere positive end lærernes. Til gengæld viser undersøgelsen ingen signifikante forskelle på vurderingerne i forhold til lærernes faglige baggrund. Det er ikke muligt at fastslå om de lærere der underviser i international økonomi, forholder sig anderledes til det internationale område end deres kolleger. Men de lærere der underviser i dette fag, og som deltog i interviewene under besøgene, vurderede generelt det internationale område som et meget spændende forløb. Det positive ved det internationale område er ifølge disse lærere at faget bliver bredere når det forbindes med de andre fagområder og andre faglige problemstillinger. For international økonomi A er det internationale område en god ting. Flere af de lærere der underviser i international økonomi, vurderer at erfaringerne med og elevernes læring fra det internationale område efterfølgende kan inddrages i den særfaglige undervisning.

Både tabel 9 og tabel 10 peger dog også på nogle overordnede problemstillinger vedrørende det internationale område. Det er bemærkelsesværdigt at et flertal af lærerne (49 %) – på trods af de positive vurderinger af forløbet – er "Uenige" eller "Overvejende uenige" i at det internationale område ressourcemæssigt og tidsmæssigt er en god investering i forhold til det samlede udbytte. Desuden fremstår det tydeligt at det internationale område opfattes som svært at håndtere for både elever og lærere.

Tabel 9 viser at det især er vanskeligt for eleverne at forstå målene med det internationale område, hvilket også blev bekræftet under besøgene på skolerne. Det synes at variere meget fra skole til skole og fra lærerteam til lærerteam om fokus lægges på det faglige, på fagenes samspil, på metoder, på læringsteori eller på kulturteori. Dette problem forekom tydeligt til eksamen hvor lærerne syntes der var store udfordringer i at skulle afstemme forventninger med censorer der havde andre opfattelser af målene med forløbet. Det forhold at censor havde en anden faglig baggrund end lærerens, opfattede de lærere som deltog i interviewene, imidlertid mindre pro-

blematisk i forbindelse med det internationale område end i forbindelse med studieretningsprojektet. For det første var der tale om en mundtlig prøveform til eksamen, og det gjorde det nemmere for lærer og censor at nå til enighed, og for det andet var der tale om to sidestillede fag.

En praktisk problemstilling i forhold til international økonomi B er at dette fag ofte afsluttes på 2. år, mens det internationale område er placeret på uddannelsens 3. år. En lærer der underviser i international økonomi, forklarer at det har betydet at det internationale område ikke inddrog så meget international økonomi som forventet fordi mange elever havde afsluttet faget og derfor undlod at inddrage det i forløbet. Det knytter sig desuden sammen med det overordnede indtryk fra besøgsrunden af at det internationale område især tænkes som en eksamen ligesom studieretningsprojektet. Undervisningen i forløbet frem til selve rapportskrivningen synes ikke at fylde så meget i elevernes bevidsthed.

4.3 Studieretninger og de økonomiske fag

Dette afsnit stiller skarpt på de samspil der foregår i studieretningerne. Med studieretningsgymnasiet har man ønsket at skabe nye muligheder for samspil mellem fagene med henblik på faglig fordybelse og styrkelse af fagligheden. Det er intentionen at denne opgave skal løftes ved at etablere et tæt samspil mellem studieretningsfagene som eleverne har i en sammenhængende periode på 2½ år. Før vi beskriver mulighederne for fagligt samspil i studieretningerne, er det dog relevant først at se på de økonomiske fags placering i studieretningerne.

4.3.1 De økonomiske fag i studieretningerne

Ifølge UNI-C's undersøgelse af studieretningerne på de gymnasiale uddannelser i 2008 findes der 89 forskellige studieretninger på hhx der fordeler sig på i alt 352 studieretninger. Af tabel 11 fremgår det hvordan fordelingen mellem de forskellige typer af studieretninger er på hhx i 2008.

Tabel 11
Fordeling af studieretninger og elever på hhx 2008

Studieretning efter kategori	Antal studieretninger	Studieretninger i procent	Antal elever	Elever i procent
Internationalt orienteret	80	23 %	1651	20 %
Markedsorienteret	149	42 %	3767	45 %
Matematisk orienteret/it-orienteret	10	3 %	179	2 %
Økonomisk orienteret	113	32 %	2801	33 %
I alt	352	100 %	8398	100 %

Kilde: UNI-C Statistik & Analyse

Anm.: Det er skolerne selv der kategoriserer studieretningerne.

32 % af studieretningerne på hhx er økonomisk orienteret, og de dækker en tilsvarende andel af eleverne. De økonomisk orienterede studieretninger er den næsthøypigste form for studieretning. Den høypigste er de markedsorienterede studieretninger som 45 % af eleverne har valgt.

Hhx-lederne har svaret på hvordan de økonomiske fag indgår i studieretningerne. 13 % af lederne svarer at de har studieretninger uden økonomiske fag, 68 % at de har studieretninger med ét økonomisk fag, mens hhv. 89 % og 75 % svarer at de har studieretninger med hhv. to og tre økonomiske fag. Det typiske er altså at hhx-skolerne har studieretninger med to økonomiske fag.

Tabel 12 viser de ti mest populære studieretninger blandt de 89 forskellige der er oprettet på hhx i 2008. De ti mest populære studieretninger dækker til sammen knap to tredjedele af eleverne.

Tabel 12
De ti mest hyppige studieretninger på hhx 2008

Fag i studieretningen	Antal gange studieretningen forekommer	Andelen af elever på studieretningen
Afsætning A, VØ A, Innovation C	64	20 %
IØ A, VØ A, matematik B	27	8 %
Afsætning A, IØ A, kulturforståelse C	22	6 %
Afsætning A, VØ A, matematik B	20	6 %
Matematik A, VØ A, finansiering C	21	6 %
Afsætning A, VØ A, markedskommunikation C	20	6 %
VØ A, matematik B, finansiering C	9	3 %
Afsætning A, spansk A, kulturforståelse C	10	3 %
Afsætning A, IØ A, markedskommunikation C	8	2 %
Afsætning A, IØ A, psykologi C	6	2 %

Kilde: Uni-C Statistik & Analyse

Anm.: Tabellen viser de studieretninger som har størst tilslutning blandt eleverne. Der kan godt være flere ens studieretninger på samme skole.

De økonomiske fag er placeret centralt i studieretningerne, og den mest populære studieretning på hhx er en kombination med afsætning A, virksomhedsøkonomi A og innovation C. Den forekommer 64 gange og dækker 20 % af eleverne. Den næstmest populære studieretning omfatter en kombination med international økonomi A, virksomhedsøkonomi A og matematik B. Den forekommer 27 gange og dækker 8 % af eleverne.

Afsætning indgår i syv af de ti mest populære studieretninger, virksomhedsøkonomi indgår i seks og international økonomi i fire. Matematik indgår fire gange, én gang på A-niveau. Kulturforståelse C, finansiering C og markedskommunikation C indgår hver især to gange i de ti mest populære kombinationer.

Herefter skal det vurderes hvilke af de økonomiske fag der typisk indgår i en studieretning. Dette skitseres nedenfor på to forskellige måder.

For det første kan man opgøre det på enkeltfag. Her er afsætning A ifølge tal fra Uni-C Statistik & Analyse samlet set det mest almindelige studieretningsfag efterfulgt af virksomhedsøkonomi A. 72 % af eleverne har afsætning, og 64 % af eleverne har virksomhedsøkonomi som fag i deres studieretning. På tredjepladsen kommer international økonomi A med 29 %. På en delt fjerdeplads følger matematik B og innovation C, hver med 22 % af eleverne. Derefter følger finansiering C og markedskommunikation C med ca. 12 %. 9 % af eleverne har matematik A som studieretningsfag.

For det andet kan man opgøre det i forhold til hvor hyppigt skolerne opretter fagene i studieretningerne. Her ses det også at afsætning A er et hyppigt studieretningsfag. 28 af de 53 hhx-ledere der har svaret på spørgeskemaundersøgelsen, angiver at dette fag er oprettet i fire studieretninger eller derover, heraf at afsætning A oprettes i helt op til 14 studieretninger. Hyppigst er dog at faget oprettes i fire til otte studieretninger.

Tabel 13
Hyppigheden af de økonomiske fag i studieretninger på hhx i 2008
(N=53)

	Ikke oprettet som del af studieretning	Oprettet i en studieretning	Oprettet i to studieretninger	Oprettet i tre studieretninger	Oprettet i fire studieretninger eller derover
Afsætning A	-	7	6	12	28
Finansiering C	28	14	8	1	2
Innovation C	16	18	10	3	6
IØ A	7	15	15	8	8
Markedskommunikation C	33	8	6	5	1
Organisation C	45	6	1	1	-
Statistik C	50	2	1	-	-

Kilde: Uni-C Statistik & Analyse

Afsætning og virksomhedsøkonomi er ikke alene de mest udbredte enkeltfag i studieretningerne, de indgår også i den mest udbredte kombination som dækker 40 % af eleverne. Dernæst følger virksomhedsøkonomi i kombination med matematik (A eller B) med 28 %, og afsætning i kombination med international økonomi med 17 %. 10 % af eleverne har afsætning i kombination med et fremmedsprog, og 2 % har et fremmedsprog i kombination med international økonomi.

Det er tydeligt at de virksomhedsøkonomiske fag – virksomhedsøkonomi og afsætning – spiller en meget stor rolle i de studieretninger der oprettes på hhx og alt i alt tegner der sig et billede af at de økonomiske fag i høj grad er konstituerende for studieretningerne.

4.3.2 Samspil mellem fag i studieretningerne

I interview med lærere og elever diskuteres erfaringer med samspil mellem fagene i studieretningerne. Flere elever vurderer at der er en god sammenhæng mellem studieretningsfagene, men tilføjer at det afhænger af hvilke konkrete fag og studieretninger der er tale om. Flere elever peger på at de først får en fornemmelse af studieretningerne på uddannelsens 3. år (enkelte elever siger dog 2. år). På 3. år har eleverne fagene samtidig og kan fordybe sig.

Flere lærere vurderer i interviewene at det kan være svært for eleverne at vælge studieretning på hhx, dels fordi der reelt er meget få forskelle mellem studieretningerne og dels fordi eleverne ikke kender fagene på forhånd fra grundskolen. Det er desuden lærernes vurdering på de besøgte skoler at studieretningerne kun meget sjældent tones. De fremhæver at det kan være svært at tone studieretningerne på uddannelsens 3. år fordi eksamen slet ikke er indrettet i forhold til det. Der er et misforhold i forhold til prøveformernes betoning af kernestoffet. Lærerne vurderer ikke at man kan nå både toning og kernestof. En lærer i afsætning siger: "De skal til skriftlig eksamen, og derfor tør jeg ikke at tone særlig meget". Andre lærere peger på at samme problem gælder i forhold til mundtlig eksamen. Lærerne prioriterer at eleverne er godt klædt på til eksamen og opfatter det som i uoverensstemmelse med visionen om tonede studieretninger.

Studieretningsprojektet

Studieretningsprojektet anses generelt blandt lærerne i interviewene som vigtigt for elevernes studiekompetencer, og lærerne vurderer endvidere studieretningsprojektet som en væsentlig styrkelse af de økonomiske fag fordi fagene pga. deres centrale placering i studieretningerne ofte indgår i studieretningsprojektet. Spørgeskemaundersøgelsen blandt lærerne viser at de lærere der underviser i de økonomiske fag, er mere positive i deres vurdering af studieretningsprojektet end de øvrige lærere på hhx. 84 % svarer at studieretningsprojektet er en "God idé" eller "Overvejende god idé" mod ca. 72 % af de øvrige lærere.

Det fremgår dog af interview med lærerne under skolebesøgene at lærere inden for det økonomiske fagområde har forskelligartede erfaringer med at indgå i studieretningsprojekterne. Det hænger til dels sammen med at studieretningerne er sammensat på forskellige måder på de skoler der indgår i evalueringen. På de fleste skoler indgår afsætning i mange studieretninger, mens det på en enkelt skole kun indgår i meget lille udstrækning. Dette forhold har naturligvis konsekvenser for hvordan samspilsmulighederne i studieretningsprojektet vurderes.

I studieretningsprojektet indgår de økonomiske fag i nogen udstrækning i samspil med fag uden for fagområdet, og disse erfaringer vurderes forskelligt af de lærere der har deltaget i interviewene. Engelsk/virksomhedsøkonomi og virksomhedsøkonomi/dansk vurderes af flere lærere som gode kombinationer i forbindelse med studieretningsprojektet. Flere af de lærere der underviser i afsætning, peger ligeledes på at deres fag fungerer godt med dansk, engelsk og kulturforståelse. Virksomhedsøkonomi og matematik er også en hyppig kombination som ifølge flere lærere kan bidrage positivt til samarbejdet mellem de to fag fremover.

Lærerne vurderer at international økonomi ikke fylder så meget i studieretningsprojektet, og det hænger sammen med at færre elever har faget som studieretningsfag. Flere lærere tilføjer at eleverne vurderer det som nemmere at skrive projekt i afsætning end i international økonomi.

På flere skoler vurderer lærerne at studieretningsprojekter der indebærer samspil med fag uden for fagområdet, er vanskelige, primært fordi det er svært at vejlede i og vurdere fag der ligger fjernt fra ens eget. Lærerne peger på at eleverne ofte kun har ét økonomisk fag i studieretningen, og de tvinges derfor ud i hvad lærerne beskriver som "kunstige kombinationer af fag". På en skole synes denne problemstilling særlig vanskelig fordi man har oprettet ganske få studieretninger med afsætning. De lærere der underviser i virksomhedsøkonomi på skolen, savner her mulighed for at eleverne kan kombinere virksomhedsøkonomi og afsætning i studieretningsprojektet. Flere lærere fremhæver afsætning som et godt fag i studieretningsprojekterne. Afsætning opleves som et fag der kan skabe sammenhæng mellem økonomiske, humanistiske og samfundsvidenskabelige fag.

4.4 Sammenfatning og vurderinger

I evalueringen af de faglige samspil efter reformen kan man konstatere at sammenhænge mellem de økonomiske fag generelt vurderes som styrket. Især relationen mellem afsætning og virksomhedsøkonomi er styrket pga. øgede muligheder for samspil i grundforløbet og i erhvervsfase. De to fag vurderes som naturligt knyttet til hinanden. Relationen til international økonomi vurderes ikke i samme udstrækning som styrket efter reformen. Lederne vurderer at der er skabt bedre sammenhæng med faget, mens lærere og elever sætter spørgsmålstegn ved om der reelt er skabt øgede muligheder for samspil mellem de virksomhedsrettede økonomiske fag og de samfundsøkonomiske. Hvis intentionen er en øget sammenhæng mellem alle økonomiske fag på uddannelsen, er det vigtigt at være opmærksom på at international økonomi strukturelt ikke er koblet til de øvrige obligatoriske økonomiske fag i de flerfaglige samspil.

Det er ikke muligt entydigt at konkludere at der er etableret tættere relationer mellem matematik og det økonomiske fagområde efter reformen. Et flertal af hhx-lederne vurderer sammenhængen mellem de økonomiske fag og matematik som "Styrket" eller "Noget styrket, men denne vurdering stemmer ikke overens med det generelle indtryk fra interview med lærere og elever. Der tegner sig billedet af at eleverne opfatter matematik som et fag der står meget alene. Matematik (især på A-niveau) vurderes som et vanskeligt og abstrakt fag, mens eleverne forholder sig mere positivt til de økonomiske fag og opfatter dem overordnet set som virkelighedsnære og anvendelsesorienterede. Generelt lægger eleverne meget vægt på at undervisningen på hhx er praksisnær, og at det giver umiddelbare anvendelsesmuligheder. Det synes derfor væsentligt at undersøge mulighederne for tættere koblinger og konstruktive samspil mellem matematik og de økonomiske fag på hhx.

Det er vigtigt at bemærke at der er en gennemgående vurdering af at det er svært at se sammenhængene mellem studieområdet del 1 og studieområdet del 2 og endvidere mellem erhvervs-case og det internationale område i studieområdet del 2. Portfolio fungerer tilsyneladende ikke som et arbejdsredskab der kan etablere denne sammenhæng. Den manglende sammenhæng er dog lige så meget et resultat af at fagene er koblet direkte til konkrete forløb i modsætning til de andre gymnasiale uddannelser hvor sagen og det konkrete emne har betydning for hvordan og hvilke fag der indgår. Den klare opdeling mellem erhvervs-case og det internationale område der angiver præcis hvilke fag der indgår i de forskellige forløb, skaber ikke mulighed for samspil mellem mikro- og makroorienterede fag inden for det økonomiske fagområde.

Det er dog væsentligt at være opmærksom på at der er ganske stor tilfredshed med studieområderne, og især erhvervs-case vurderes som et meget positivt forløb af både lærere og elever. Erhvervs-case har næsten samme form og den samme placering som før reformen, men den er nu placeret i en ny kontekst (studieområdet) og en ny struktur (studieretningsgymnasiet). Hvis man ønsker at skabe en højere grad af sammenhæng mellem de forskellige elementer i studieområdet, kan det være værd at overveje om erhvervs-case i sin nuværende form i tilstrækkelig grad er tilpasset den nye kontekst og den nye struktur den nu er placeret i. Der er en større andel af både lærere og elever der opfatter det internationale område som vanskeligt og målene med dette forløb som uklare. De lærere der underviser i international økonomi, vurderer dog forløbet som en stor gevinst, især i forhold til international økonomi A. Det er væsentligt at være opmærksom på det strukturelle problem med at placere det internationale område på 3. år når mange elever afslutter international økonomi allerede på 2. år.

I forhold til sammenhængen mellem studieretningerne og de økonomiske fag er billedet helt entydigt at de økonomiske fag i høj grad er konstituerende for studieretningerne på hhx og indgår med ganske stor vægt. Den hyppigste studieretning på hhx består af afsætning A, virksomhedsøkonomi A og innovation C. Afsætning indgår i syv af de ti mest populære studieretninger, og afsætning A er samlet set det mest almindelige studieretningsfag (med 72 % af eleverne) efterfulgt af virksomhedsøkonomi A. På tredjepladsen kommer international økonomi A, og på en delt fjerdeplads følger matematik B og innovation C. I konkrete sammenhænge kan der dog være grund til at være opmærksom på balancen mellem de økonomiske fag. I forhold til erhvervs-case vurderer flere af de lærere der underviser i virksomhedsøkonomi, at afsætning fylder meget, og i forhold til studieretningsprojektet er vurderingen ligeledes at eleverne er tilbøjelige til at vælge afsætning i ganske stor udstrækning. Afsætning fungerer som et fag der bygger bro mellem fagområderne, og faget har dermed fået en meget central placering på hhx efter reformen.

5 Fagområdet og elevernes studiekompetencer

Dette kapitel belyser gymnasireformens mål om at styrke elevernes studiekompetence i forhold til det økonomiske fagområde. Spørgsmålet er hvordan adgangskrav og formelle studiekompetencer inden for økonomiske videregående uddannelser stemmer overens med de fagkombinationer og niveauer studenterne har, og hvilke faglige og mere generelle studiekompetencer (herunder personlige og sociale kompetencer) studenterne får fra deres gymnasiale uddannelse på hhx.

5.1 Det økonomiske fagområdes bidrag til almindannelse og studiekompetencer

Af den politiske aftale mellem forligsparterne bag gymnasireformen fremgår det at almindannelse og faglig viden i højere grad skal samtænkes i de gymnasiale uddannelser. Aftalen præciserer at viden skal give almindannelse et indhold, og at almindannelse skal placere viden i en sammenhæng som viden om de enkelte fagområder ikke i sig selv giver. Dermed bliver det almindannende og det studieforberedende to aspekter som skal ses i tæt sammenhæng.

I forhold til hhx-uddannelsen er det væsentligt at være opmærksom på at dannelsesbegrebet historisk set ikke har været meget italesat og diskuteret. Uddannelsen er i højere grad blevet defineret i forhold til praksisnærhed og erhvervsrettet undervisning. Reformens intentioner om at etablere sammenhæng mellem almindannelse og faglig viden med henblik på at styrke elevernes studiekompetencer er en udfordring på hhx hvor der ikke har været stærk tradition for at samtænke det erhvervsrettede aspekt på den ene side og det studieforberedende og almindannende aspekt på den anden side. Det økonomiske fagområde er uhyre centralt i denne forbindelse idet dannelsesbegrebet på hhx nødvendigvis skal hænge sammen med uddannelsens formål og dermed med det økonomiske område. Det er vigtigt at fokusere på fagområdets rolle og dets bidrag til at løfte de opgaver der er knyttet til det almindannende aspekt og til elevernes generelle og faglige studiekompetencer. Ligesom naturvidenskab nu i højere grad medtænkes som en del af almindannelsen på stx, er det fx værd at overveje hvordan det økonomiske fagområde mere eksplicit kan medtænkes som en del af almindannelsen på hhx.

Spørgsmålet er samtidig i hvor høj grad det er lykkedes at styrke det økonomiske fagområdes rolle og bidrag til elevernes studiekompetencer. Ifølge lederne på hhx er denne opgave løftet i betragteligt omfang. Det viser tabel 14, og den resterende del af dette kapitel diskuterer spørgsmålet yderligere vha. udsagn fra lærere og elever. Først ser vi på ledernes overordnede svar på spørgsmålet om i hvilken grad det økonomiske fagområde bidrager til at styrke elevernes studiekompetence.

Blandt hhx-lederne vurderer 60 % at økonomifagenes bidrag til at styrke elevernes studiekompetencer generelt set er "Styrket" eller "Noget styrket". 32 % skønner at dette bidrag er "Uændret", mens 9 % svarer "Ved ikke" på spørgsmålet. Et flertal på 82 % af hhx-lederne vurderer endvidere at de økonomiske fags rolle i arbejdet med at styrke elevernes studiekompetence med henblik på økonomiuddannelse er "Styrket" eller "Noget styrket". 17 % svarer "Uændret", mens der ikke er nogen hhx-ledere der vurderer denne rolle som "Svækket".

Tabel 14

Hvordan vurderer du at følgende forhold på hhx har udviklet sig efter gymnasireformen?

	Styrket	Noget styrket	Uændret	Noget svækket	Svækket	Ved ikke	Total
Økonomifagernes bidrag til at styrke elevernes studiekompetence generelt set (N=22)	14 %	46 %	32 %	-	-	9 %	100 %
Økonomifagernes rolle i arbejdet med at styrke elevernes studiekompetence med henblik på økonomiuddannelse (N=23)	17 %	65 %	17 %	-	-	-	100 %

Kilde: Spørgeskemaundersøgelsen blandt hhx-ledere

5.2 Formelle studiekompetencer

De videregående økonomiuddannelser rekrutterer studerende på tværs af de gymnasiale uddannelser, og de økonomiske fag på hhx giver dermed ikke formelle studiekompetencer til de videregående uddannelser. I stedet er der krav om matematik på enten A- eller B-niveau. Adgangskravene på korte videregående uddannelser inden for dette område er enten matematik B eller virksomhedsøkonomi B. Virksomhedsøkonomi er det eneste af de økonomiske fag på hhx der giver formel studiekompetence til enkelte korte videregående uddannelser.

- På økonomiuddannelserne ved hhv. Københavns Universitet, Syddansk Universitet, Aalborg Universitet og Aarhus Universitet er adgangskravene en gymnasial uddannelse med dansk A, engelsk B, matematik A og enten historie B, idehistorie B, samfundsfag B eller samtidshistorie B.
- På almen erhvervsøkonomi/HA, er adgangskravene en gymnasial uddannelse med dansk A, engelsk B, matematik B og enten historie B, idehistorie B, samfundsfag B, samtidshistorie B eller international økonomi B.
- Blandt KVVU'erne inden for dette område, eksempelvis finansøkonom eller markedsføringsøkonom er kravet med en gymnasial uddannelse med matematik B eller virksomhedsøkonomi B og engelsk C, med en erhvervsuddannelse matematik B eller erhvervsøkonomi B og engelsk C.

På hhx er langt de fleste af de fag der indgår i ovennævnte adgangskrav, obligatoriske. Det gælder dansk A, engelsk A og samtidshistorie B og desuden international økonomi B, afsætning B og virksomhedsøkonomi B. Matematik er obligatorisk på C-niveau, og det er dermed interessant at se på hvor mange elever der opnår matematik på A- og B-niveau efter reformen. Af tabel 5 i kapitel 3.3.2 fremgik det at andelen af hhx-elever med matematik A og matematik B er faldet efter reformen. Andelen af hhx-elever med matematik A forventes at falde fra 21 % i 2005-07 til 16 % i 2009. For matematik B er der dog tale om et væsentligt mindre fald, nemlig fra 57 % til 55 %. Eftersom matematik må anses som nøglen og den mest afgørende faktor i forhold til de formelle studiekompetencer på videregående uddannelser inden for det økonomiske område, er dette fald bemærkelsesværdigt.

5.3 Faglige studiekompetencer

På baggrund af billedet af de formelle studiekompetencer vil vi i det følgende skitsere læreres, elevs og aftageres vurderinger af de faglige og generelle studiekompetencer. Med hensyn til aftageres perspektiv er det væsentligt at bemærke at der ikke er tale om et dækkende billede af hvad aftagerne generelt efterspørger, men om et mindre antal aftageres svar på spørgsmålet om hvad der kan udgøre relevante studiekompetencer på økonomiske videregående uddannelser.

Man må også tage visse forbehold i forbindelse med elevernes vurderinger. De var på interviewtidspunktet lige begyndt i 2. eller 3. g og kunne dermed ikke i interviewene vurdere det samlede gymnasiale forløb. Hertil kommer at hverken lærere, elever eller aftagere af gode grunde har haft mulighed for at udtale sig om elevernes reelle studiekompetencer når de starter på videregående uddannelser.

Fokus er i første omgang på de faglige studiekompetencer og dermed på vurderinger af fagligt niveau blandt lærere, elever og aftagere. Dette afsnit indkredser hvad der er sket med elevernes faglige viden, faglige færdigheder, beherskelse af faglige metoder og bevidsthed om egne faglige læreprocesser. Den analytiske opdeling mellem faglige og generelle studiekompetencer er ikke enkel at foretage i alle tilfælde. Elevernes studiekompetencer handler både om at vide noget og om at kunne anvende denne viden, og der er dermed i praksis en tæt sammenhæng mellem de faglige og de generelle kompetencer.

I forhold til økonomifagene er der blevet gjort forsøg på at udvikle og præcisere kompetencebegrebet i en økonomifaglig sammenhæng med særligt fokus på de økonomiske fag på hhx.¹ Et notat fra Danmarks Pædagogiske Universitetsskole lægger vægt på at et fokus på kompetencer er med til at udfordre forståelser af faglighed. Kompetencer forstås ikke som synonymt med faglighed men som en faktor der kan integrere og fokusere arbejdet med viden, forståelse, holdninger og færdigheder. Notatet argumenterer for at det er relevant at operere med et sæt af forskellige økonomiske kompetencer som tilsammen er dækkende for en relevant kompetenceforståelse i relation til det økonomiske fagområde. Der er tale om komplekse sammenhænge mellem faglighed og kompetencer, og dette fænomen er også tydeligt i denne undersøgelses dokumentationsmateriale idet det har vist sig at være ganske vanskeligt for lærere og elever at opretholde en klar skelnen mellem faglige og generelle studiekompetencer. Denne problemstilling vil blive belyst senere i dette kapitel.

5.3.1 Ledernes vurdering af fagligt niveau

I kapitel 5.1 opsummerede vi at et flertal af hhx-lederne vurderer at økonomifagenes bidrag til elevernes studiekompetencer er styrket. I relation til de faglige studiekompetencer er det desuden relevant at inddrage hhx-ledernes vurdering af det faglige niveau i økonomifagene efter reformen.

Af tabel 15 fremgår det at hhx-lederne vurderer det faglige niveau på det økonomiske fagområde som styrket. 72 % vurderer at det faglige niveau samlet set er "Styrket" eller "Noget styrket", mens 5 % vurderer at det er "Noget svækket", og 23 % at det er "Uændret". Men hensyn til den obligatoriske del af økonomiundervisningen, dvs. afsætning, virksomhedsøkonomi og international økonomi på B-niveau, er billedet en smule anderledes. Her vurderer 50 % at det faglige niveau er "Styrket" eller "Noget styrket", mens en forholdsvis stor andel på 36 % vurderer at det er "Uændret". 9 % vurderer at niveauet i den obligatoriske del er "Noget svækket".

Tabel 15
Hvordan vurderer du nedenstående forhold vedrørende det økonomiske fagområde på hhx i dag sammenlignet med før reformen? (N=22)

	Styrket	Noget styrket	Uændret	Noget svækket	Svækket	Ved ikke	Total
Det faglige niveau i det økonomiske fagområde samlet set	36 %	36 %	23 %	5 %	-	-	100 %
Det faglige niveau i den obligatoriske del af økonomiundervisningen	18 %	32 %	36 %	9 %	-	5 %	100 %

Kilde: Spørgeskemaundersøgelsen blandt hhx-ledere

¹ Jf. "Kompetencer i økonomi som undervisningsfag – med opgaveeksempler fra hhx", DPU nov. 2007. Arbejdet var ledet af ph.d. Thomas Højgaard Jensen

5.3.2 Lærere og elevers perspektiver

Lærere og elevers perspektiver på faglighed og faglige studiekompetencer belyses i denne sammenhæng gennem det kvalitative materiale og de vurderinger og erfaringer der er fremkommet gennem interview med de to grupper på hhx-skolerne.

Flere lærere finder det vanskeligt at præcisere hvordan den særfaglige undervisning i økonomifagene bidrager til elevernes studiekompetencer. I interviewene giver lærerne dog enkelte bud. Eksempelvis vurderer økonomilærere at elevernes analytiske evner er blevet styrket i virksomhedsøkonomi som efter reformen har fået mere fokus på analyse og refleksion. Derudover fremhæver nogle lærere kritisk sans som en central kompetence eleverne får med fra de økonomiske fag, og desuden innovative kompetencer der gør eleverne i stand til at finde nye løsninger. Flere lærere i international økonomi vurderer at eleverne nu i højere grad selv søger og behandler information i undervisningen, og det betyder at de generelt er blevet bedre til at forholde sig til og analysere materiale. Gennem økonomiundervisningen får eleverne ifølge lærerne en værktøjskasse der kan give dem forståelse af sammenhænge, og som kan anvendes i forhold til den virkelighed der omgiver dem. Generelt vurderer lærerne at eleverne efter reformen stifter bekendtskab med en mere problemorienteret tilgang end tidligere, og de får erfaringer med sammenhænge mellem teori og praksis og desuden en klar fornemmelse af at det de lærer, kan bruges til noget.

Flere lærere fremhæver også de flerfaglige forløb – erhvervs-case, det internationale område og studieretningsprojekter – som de undervisningsforløb hvor eleverne især opnår relevante studiekompetencer. Disse lærere vurderer eksempelvis at portfolio er et relevant redskab for elevernes læring.

Flere lærere vurderer imidlertid at de pga. prøveformerne i høj grad er tvunget til at sætte kernefagligheden i centrum, da det er den eleverne skal bedømmes på til eksamen. Flere lærere inden for dette fagområde peger på at prøveformer og eksamenskrav ikke svarer til det nye fokus på særfaglige og flerfaglige kompetencer. Lærerne er bekymrede for om de flerfaglige forløb formår at løfte eleverne i forhold til de særfaglige kompetencemål, og synes at eksamenskrav fylder meget i deres undervisning i de respektive fag. Lærere giver derudover udtryk for at de i dag skal håndtere en større spredning hos eleverne på A-niveauerne som konsekvens af at mange flere elever i dag tager de økonomiske fag på A-niveau.

Flere lærere er kritiske over for flerfagligheden i relation til det økonomiske fagområde. De mener at man gennem flerfagligheden understøtter elevernes 'zapperkultur', og at der ikke er tilstrækkelig ro til faglig fordybelse. Efter disse læreres opfattelse er der for mange overfladiske projekter. Andre lærere fremhæver modsat at de kompetencer der opøves i de flerfaglige forløb, svarer til den virkelighed og de job som eleverne efterfølgende skal ud i.

I interviewene er det ganske vanskeligt for eleverne at indkredse hvilke kompetencer de får med fra de økonomiske fag. På spørgsmålet om studiekompetencer forholder de sig til samarbejdsevne, selvstændighed og kritisk stillingtagen som centrale elementer som de ikke knytter snævert til de økonomiske fag.

5.3.3 Aftagerperspektiver på faglige studiekompetencer

Flere af de interviewede aftagere på handelshøjskolerne og universiteterne fremhæver generelle studiekompetencer som de mest centrale og tilføjer at de ikke i særlig stor udstrækning efterspørger særlige økonomifaglige kompetencer. Aftagere fra handelshøjskolerne angiver to forklaringer på dette. Den første er at økonomifagene opfattes anderledes på de videregående uddannelser hvor man i højere grad fokuserer på fagenes videnskabsteori, på metodiske aspekter og på mere refleksive forståelser. De studerende skal lære at udvikle viden om økonomi og politik. En aftager fra en handelshøjskole vurderer at eleverne på hhx har fået en opskriftsorienteret oplevelse af de økonomiske fag, men mangler de analytiske og refleksive sider, og dem kommer man hurtigt til i løbet af det første år på uddannelsen. Elever fra hhx er ifølge denne aftager gode til praktisk regnskab, men det vurderes ikke som uundværligt i en universitetssammenhæng.

Den anden forklaring er mere praktisk og knyttet til de studerendes forskellige forudsætninger. Selvom man får en stor gruppe studerende der har haft økonomiske fag på hhx, er der også mange fra stx som ikke har stiftet bekendtskab med denne fagrække.

Studerende med hhx-baggrund vurderes generelt ikke som bedre studerende og klarer sig ikke bedre end dem fra det almene gymnasium. De har nogle særlige forudsætninger og marginale fordele i starten af studiet fordi visse fagområder ikke er helt nye for dem. Ingen af de tre fag der indgår i det økonomiske fagområde på hhx, vurderes imidlertid som uundværlige for studerende på handelshøjskolen. En aftager peger på at man er lige så glad for studerende som er gode til kemi eller kinesisk. Ifølge denne aftager er et analytisk talent et analytisk talent.

Der er dog ikke fuldstændig enighed blandt aftagerne på dette punkt, og en af aftagerne fra handelshøjskolen anskuer de økonomiske fag på hhx som en fordel for de studerende. Især international økonomi giver elever fra hhx en generel forståelse af økonomiske forhold og gode forudsætninger for at læse økonomi. En anden aftager mener at virksomhedsøkonomi er en fordel for studerende med hhx-baggrund. Til gengæld giver denne aftager udtryk for at studerende med hhx-baggrund mangler kompetencer i forhold til matematikken.

En aftager fra et erhvervsakademi forholder sig positivt til hhx-elevernes særlige kompetencer i forhold til det økonomiske fagområde. Problemet er imidlertid at undervisningen ikke kan tilrettelægges med udgangspunkt i disse kompetencer. I og med at man modtager en blandet gruppe af elever fra hhx, htx og stx, kan man ikke fortsætte hvor undervisningen sluttede på hhx. Det betyder ikke at man starter helt forfra, men starten på semestret bliver nemt en sovepude for hhx-eleverne, og det betyder ifølge denne aftager at hhx-eleverne er blandt dem der har størst frafald. På erhvervsakademiet er adgangskravene matematik B eller virksomhedsøkonomi B. Det betyder at man modtager hhx-elever som ikke har matematik B, og at nogle hhx-elever derfor er dårligere klædt på i forhold til matematik end elever fra htx og stx.

Det vigtigste fag på hhx er set fra denne aftagers perspektiv virksomhedsøkonomi som giver en grundlæggende forståelse af virksomheder. International økonomi og afsætning er fag som fylder en del i de korte videregående uddannelser på erhvervsakademiet, og der kan det til tider være en ulempe at eleverne allerede har haft disse fag. Det betyder nemlig at de har lært faget på et niveau på gymnasiet og at de nu skal et niveau dybere. Det kan være svært for eleverne som opfatter undervisningen som en gentagelse og ikke kan se at de lærer det samme på et andet niveau.

En aftager fra politstudiet anlægger et anderledes perspektiv end de øvrige aftagere på det økonomiske fagområdes relevans. På politstudiet har en forholdsvis lille andel (ca. 13 %) af de studerende hhx-baggrund. Aftageren gør opmærksom på at hverken hhx eller htx rammer plet i forhold til det man efterspørger på politstudiet. De vigtigste kompetencer er knyttet til konkrete regnefærdigheder, stringens og fundamental matematisk kompetence, og disse kompetencer er der forholdsvis færre elever fra hhx og htx der møder frem med. Det vurderes af denne aftager som et problem at matematikken gøres mere anvendelsesorienteret, og kernefagligheden vurderes som mere begrænset end tidligere på alle gymnasiale uddannelser. Det betyder at man på universitet er nødt til at starte på et lavere niveau.

På politstudiet lægger man altså ikke vægt på at de studerende har haft fag inden for det økonomiske fagområde i gymnasiet. En aftager siger: "Hvis de studerende ville gøre os og sig selv en tjeneste, så lagde de meget vægt på matematikken og ikke noget vægt på økonomi. Det skal vi nok lære dem, til gengæld er det rigtig, rigtig godt hvis de er dygtige til matematik".

5.4 Generelle studiekompetencer

Generelle studiekompetencer er i denne sammenhæng en bred betegnelse for en række forskellige kompetencer – bl.a. studieteknik, analytiske evner og formidlingsmæssige og personlige

kompetencer. Dette afsnit belyser spørgsmålet om i hvilket omfang og hvordan disse kompetencer er blevet styrket efter reformen.

5.4.1 Lærere, ledere og elevers perspektiver

Generelt vurderer hhx-lederne i interviewene at reformen skaber bedre handelsstudenter, og at eleverne opnår bedre studiekompetencer gennem de tværfaglige forløb. Ingen af lederne giver udtryk for at disse kompetencer trænes på bekostning af særfaglige kompetencer.

Flere lærere fremhæver at der er sket en polarisering i elevgruppen i forhold til de generelle studiekompetencer. De vurderer at de svage elever har sværere ved at honorere kravene i reformen. Der er dog ganske forskellige vurderinger blandt lærerne hvad angår denne polarisering blandt eleverne. Nogle lærere vurderer at de med tiden vil blive bedre til at løfte disse elevgrupper inden for rammerne af reformen.

Lærerne vurderer studieretningsprojektet som et element i reformen hvor det er muligt at give eleverne værktøjer og relevante studiekompetencer. De elever der kommer godt igennem studieretningsprojektet, bliver ifølge lærerne meget studieegnede. Lærerne vurderer generelt at der er kommet mere analyse og flerfaglighed ind i uddannelsen, og at det er en positiv gevinst i forhold til elevernes studiekompetencer. På nogle skoler vurderes de generelle studiekompetencerne derfor som klart styrket. I forbindelse med det internationale område, erhvervs-case og som sagt i studieretningsprojektet tvinges eleverne til at tænke i faglige metoder og foretage valg ud fra forskellige faglige traditioner. Eleverne skal ifølge lærerne i højere grad tænke selv, for problemstillingerne bliver ikke serveret for dem på samme måde som tidligere. Dermed bliver eleverne bedre til at overskue problemstillinger og se dem fra flere vinkler. Den opgave magtede eleverne ikke nødvendigvis tidligere, og flere lærere beretter at de er blevet overrasket over hvad eleverne kunne præstere.

For eleverne handler de generelle studiekompetencer som tidligere nævnt i høj grad om selvstændighed og samarbejdsevne. Personlige og sociale kompetencer fremhæves som centrale. Andre elever lægger vægt på at de er blevet bevidste om hvordan de lærer bedst, og at de har lært selvdisciplin. En anden væsentlig kompetence er ifølge eleverne selv at kunne søge information og stille spørgsmål.

Eleverne knytter i flere tilfælde spørgsmålet om kritisk stillingtagen til kritiske overvejelser om kilder og især brug af internetkilder. Nogle elever knytter primært denne kompetence til samtidshistorie, mens andre elever mener at den indgår i alle fag. Enkelte elever vurderer at kritisk stillingtagen med fordel kunne fylde mere i deres undervisning

5.4.2 Aftagerperspektiver på generelle studiekompetencer

Alle de interviewede aftagere på handelshøjskolerne fremhæver de generelle studiekompetencer som de mest centrale. Eleverne skal have kompetencer i forhold til redskabsfag som matematik, engelsk og dansk, og derudover er det centralt at de kan studere. Dermed betoner aftagere fra handelshøjskolerne motivation, analytiske evner og personlige og sociale kompetencer. Det handler om at tage ansvar for den uddannelse man er startet på og have de rette kompetencer til at samarbejde med andre studerende. En aftager fra en handelshøjskole peger på at man som ny studerende bliver sat ind på gigantiske forelæsningshold og forventes at kunne klare sig selv. Det kræver meget af de studerende i forhold til selvtillid og robusthed.

Når aftagerne sammenligner stx og hhx, peger de på at der er en større spredning blandt eleverne fra hhx. Måske handler det om at nogle af hhx-eleverne kommer fra en studiekultur hvor man ikke så entydigt vælger gymnasiet fordi man skal have en uddannelse bagefter, og de er derfor en anelse mindre målrettede i forhold til videregående uddannelser. En aftager fra en handelshøjskole vurderer at de studerende fra handelsskolerne ofte ikke har så meget akademisk selvtillid som dem fra det almene gymnasium. Det er lettere at inspirere elever fra det almene gymnasium til at blive analytisk og akademisk interesseret i fagene. De elever der klarer sig bedst på handelshøjskolen, er de matematiske studenter, og det billede har ifølge en aftager været stabilt de sid-

ste 30 år. Årsagen er vanskelig at angive – måske handler det om selvdisciplin, idet de matematiske studenter trænes i "at sætte sig ned og lave noget, som de ikke lige umiddelbart kan se meningen med".

Aftagere fra handelshøjskolerne fremhæver dermed de generelle studiekompetencers betydning, men de savner ikke nødvendigvis mere selvstændige studerende med bedre studiekompetencer. En aftager peger på at det er en naturlig opgave for universitetet at socialisere eleverne til universitetets mere reflekterende verden, og de gymnasiale uddannelser behøver ikke at tilpasse sig universitetet yderligere. De analytiske kompetencer kan man ifølge aftagerne ikke forvente at eleverne allerede besidder.

Alle aftagerne fra handelshøjskolerne forholder sig positivt afventende til at eleverne nu i højere grad arbejder på tværs af fag i gymnasiet. De pågældende uddannelser kendetegnes af projektarbejde og tværfaglige forløb, og aftagerne ser det som en fordel hvis eleverne allerede er forholdsvis fortrolige med disse arbejdsformer. En aftager siger: "For os er det vigtigt at de er klar til at arbejde projektorienteret, eller vi forsøger at gøre dem klar fordi vi tror på det er den måde man arbejder på når man engang bliver færdig. Så alt hvad der styrker de kompetencer, det synes vi er givende". Men aftagerne er som sagt afventende, det er endnu svært at sige hvilken betydning forandringer i de gymnasiale uddannelser får for de studerendes kompetencer.

Som aftagerne fra handelshøjskolerne er også aftageren fra erhvervsakademiet positivt indstillet over for at elevernes kompetencer til at arbejde problem- og projektorienteret bliver styrket. Eleverne er efter denne aftagers vurdering generelt kvalificerede, men de kan godt blive bedre. Uddannelserne på erhvervsakademiet er i nogen grad projektbaserede. Eksaminer er baseret på gruppeprojekter, og det forudsætter en høj grad af selvstændigt arbejde. Eleverne skal have meget hjælp, og da uddannelserne er toårige, ville det være fint hvis eleverne var endnu mere parate til at arbejde selvstændigt og problemorienteret. Det er endvidere vigtigt at eleverne har analytiske kompetencer. Aftageren fra erhvervsakademiet efterlyser desuden mere målrettede studerende som i højere grad er afklarede med hensyn til job- og fremtidsplaner.

Af et interview med en aftager på politstudiet fremgår det at akademisk disciplin anses som den mest centrale generelle studiekompetence. Denne kompetence indebærer ifølge denne aftager at kunne arbejde på egen hånd, aflevere opgaver, arbejde stabilt og planlægge på egen hånd. Det er hårdt at blive økonom, og det forudsætter evnen til at fokusere på et forholdsvis smalt område, foruden udholdenhed og tålmodighed. Man er som studerende i starten nødt til at nærme sig faget fra en forholdsvis abstrakt synsvinkel og acceptere at det som man lærer, alene er byggesten som først senere kan anvendes i praksis.

5.5 Sammenfatning og vurderinger

Det er på nuværende tidspunkt ikke muligt at vurdere studiekompetencerne hos studenterne fra første gennemløb efter reformen fordi det er så kort tid siden at de (evt.) er startet på en videregående uddannelse. For at afgøre om denne eksplicite intention i reformen er blevet opfyldt, er det derfor nødvendigt at undersøge dette på et tidspunkt hvor de er kommet godt i gang med en uddannelse. Ikke desto mindre har dette kapitel beskrevet forhold omkring de formelle, faglige og generelle studiekompetencer – på baggrund af vurderinger fra elever, lærere og aftagere inden for det økonomiske område.

Det er vanskeligt at foretage egentlige konklusioner i forhold til elevernes samlede studiekompetencer efter reformen, men det er tydeligt at der er sket visse forandringer som generelt vurderes positivt af lærere og elever. Virksomhedsøkonomilærerne fremhæver eksempelvis at elevernes analytiske kompetencer er styrket i virksomhedsøkonomi efter reformen, og flere lærere i international økonomi vurderer at eleverne i højere grad arbejder selvstændigt med stoffet og opnår relevante studiekompetencer i den forbindelse. Lærerne vurderer endvidere de flerfaglige forløb positivt, idet de peger på at forløbene giver eleverne meget relevante studiekompetencer. Gennem erhvervs-case, det internationale område og studieretningsprojektet lærer eleverne at tænke i

faglige metoder, arbejde selvstændigt, overskue problemstillinger og se problemstillingerne fra flere vinkler.

Opsummerende kan man endvidere konkludere at matematik udgør en meget central faktor i forhold til de formelle studiekompetencer. Hvis elever fra hhx vælger at fortsætte på videregående uddannelser inden for det økonomiske område, har deres valg af matematik på A-, B- eller C-niveau ganske stor betydning. Det er væsentligt at have opmærksomhed på at der er et fald i elevandelen med matematik A og matematik B selvom en ganske stor del af dimittenderne dog samlet set forlader hhx med enten matematik A eller B (denne andel forventes at udgøre 71 % i 2009).

Hvis man ønsker både at kvalificere hhx eleverne til de økonomiske videregående uddannelser, fastholde betoning af teori-praksis-relationer og tilgodese elevernes orienteringer mod relevans og anvendelsesdimensioner, er det nødvendigt at have fokus på relationen mellem matematik og de økonomiske fag på hhx. En større grad af samspil mellem disse fag synes at være hensigtsmæssig.

Desuden kan man på baggrund af dette kapitel konkludere at alle parter tillægger de generelle studiekompetencer ganske stor betydning. Flere aftagere ser af flere væsentlige grunde ikke nødvendigvis de økonomifaglige studiekompetencer som centrale. Det understreger nødvendigheden af at styrke kompetencetænkningen i økonomifagene. Det handler bl.a. om at anskue økonomifagene som den ramme hvori man på hhx opnår generelle studiekompetencer og oplever relevans gennem betoning af teori-praksis-relationer.

Lærerne opfatter tilsyneladende læreplanerne som forholdsvis stramme og stoffyldte og de vurderer samtidig at prøveformerne er en væsentlig og begrænsende faktor i forhold til at realisere reformens intentioner. Dette indikerer at det er værd at undersøge om læreplanerne reelt er for stramme eller om det er faggrupperne der endnu ikke er blevet så fortrolige med dem så de fuldt ud kan udnytte evt. frihedsgrader.

Appendiks A

Projektbeskrivelse

I 2008 gennemfører Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) en række undersøgelser i forbindelse med gymnasireformen, herunder en række evalueringer af fagområder som Afdelingen for gymnasiale uddannelser i Undervisningsministeriet har bedt EVA om at gennemføre.

Evalueringen af det økonomiske fagområde på hhx indgår i denne række af fagområdeevalueringer der i øvrigt omfatter:

- Det tekniske og naturvidenskabelige fagområde på htx og stx
- Fremmedsprog på stx og hhx
- Det kunstneriske fagområde på stx og toårigt hf.

Evalueringen af det økonomiske fagområde

Evalueringen af det økonomiske fagområde vil omfatte følgende fag:

- Afsætning
- Virksomhedsøkonomi
- International økonomi.

I evalueringen vil fagområdet blive opfattet som en dimension i uddannelserne snarere end som en række isolerede enkeltfag. Derfor vil evalueringen også inddrage andre fag på uddannelsen som indgår eller kan indgå i vigtige samspil med de økonomiske fag, eller som rummer eller kan rumme økonomiske elementer.

Evalueringen gennemføres samtidig med afslutningen af det første gennemløb efter reformen. Evalueringens dokumentation baserer sig således på erfaringer med og vurderinger af et enkelt samlet forløb, men den vil også inddrage vurderinger af i hvilket omfang fagområdets stilling på uddannelsen er ændret for de to årgange der begyndte på hhx i hhv. 2006 og 2007.

Evalueringens formål og indhold

Evalueringen skal belyse indholdsmæssige og strukturelle træk ved det økonomiske fagområde med henblik på at vurdere virkninger af reformen i forhold til fagområdet. Evalueringen dækker tre fokusområder:

1) Evalueringen skal belyse *fagområdets stilling i uddannelserne*, idet der anlægges et komparativt perspektiv i forhold til tidligere. Følgende forhold skal kortlægges:

- Uddannelsestid og elevtid
- Fagenes og timernes placering i det treårige forløb
- Udbuddet af studieretninger og valgfag
- Elevernes fordeling på studieretninger, niveauer og valgfag
- Drivkræfter bag elevernes valg af uddannelse, studieretning og valgfag, herunder adgangskravene til videregående uddannelser.

2) Evalueringen skal belyse *det faglige samspil* inden for faggruppen og i forhold til uddannelsen i sin helhed. Evalueringen skal belyse faggruppens deltagelse i fagligt samspil inden for de formaliserede rammer, dvs. studieområde del 1 og 2 og studieretningsprojektet. Desuden skal fagområdets involvering i fagligt samspil uden for de formaliserede rammer belyses. Følgende spørgsmål danner grundlag for analysen:

- I hvilket omfang er fagområdet repræsenteret i studieretningsprojekterne sammenlignet med de tidligere store skriftlige opgaver?
- Hvordan og om hvad samarbejder fagområdet internt?
- Hvordan og om hvad arbejder områdets fag sammen med andre fag?
- Hvordan bakker skolen op om det tværfaglige samspil i form af ledelsesinvolvering, koordinationsgrupper og andre støttefunktioner, herunder studieplanens rolle?

3) Evalueringen skal belyse fagområdets rolle i forhold til gymnasireformens mål om at styrke *elevernes studiekompetence* – forstået både som en specifik kompetence i relation til økonomiske uddannelser og som en mere generel studiekompetence – og målet om at opdatere *uddannelsernes almindelige funktion*. I evalueringen sættes der fokus både på elevernes oplevelse af egne kompetencer inden for det økonomiske område og deres opfattelse af og holdninger til fagområdet og på lærernes vurdering af de samme forhold nu sammenlignet med tidligere. Elevers og læreres billeder sættes over for de kompetencer som aftagere på de videregående økonomiske uddannelser ser som nødvendige og relevante for fremtidens studiestartere. Evalueringen skal belyse følgende forhold:

- I hvilket omfang oplever eleverne en sammenhæng inden for faggruppens fag, og i hvilken grad vurderer de at de har fået "overfaglighed" der knytter sig til fagområdet?
- Hvilke almindelige, faglige og studiemæssige kompetencer oplever eleverne at have fået med sig fra gymnasiet i forhold til de økonomiske fag?
- Er der kompetencer som eleverne oplever at mangle i forhold til at starte på en videregående uddannelse?
- Hvilke kompetencer efterspørger aftagerne på de relevante videregående uddannelser hos kommende studiestartere?

Design og dokumentation

Der anvendes både kvantitative og kvalitative metoder til at belyse problemstillingerne beskrevet ovenfor.

1) Der gennemføres en *spørgeskemaundersøgelse* blandt skoleledelser. Der er tale om en totalundersøgelse blandt de uddannelsesansvarlige ledere på hhx. Endvidere indhentes oplysninger fra UNI-C. Spørgeskemaundersøgelsen/det kvantitative materiale skal medvirke til at kortlægge en række faktuelle spørgsmål og en række vurderinger hos skoleledelserne især i forhold til fokusområde 1, sekundært i forhold til fokusområde 2.

2) Der gennemføres *casestudier* på tre handelsskoler. Skolerne udvælges så der er en geografisk og størrelsesmæssig spredning. Casestudierne indebærer besøg på skolen hvor der gennemføres separate interview med ledelse, elever og en lærergruppe. Elevgruppen sammensættes således at den omfatter elever på både andet og tredje år. Desuden skal der være både elever på økonomiske studieretninger og elever fra andre studieretninger. Lærergruppen skal repræsentere en faglig bredde inden for de økonomiske fag. Desuden læses relevant materiale fra de tre skoler. Casestudierne skal især bidrage til at belyse fokusområde 2 og 3, sekundært udbygge og nuancere forståelsen af de kvantitative oplysninger om fokusområde 1.

3) Der gennemføres *interview* med aftagere fra videregående økonomiske uddannelser. Interviewene kan enten gennemføres som to fokusgruppeinterview hhv. i Jylland og på Sjælland, eller de kan gennemføres som et antal telefoninterview. Interviewene skal afdække aftagerperspektivet i forhold til fokusområde 3. De gennemføres forud for casestudierne og bidrager dermed til at kvalificere interviewene med elever og lærere.

Organisering

Evalueringen gennemføres af en projektgruppe fra EVA. Projektgruppen gennemfører dokumentationsindsamlingen og afrapporterer til Undervisningsministeriet. Afrapporteringen vil indeholde analyser og vurderinger. Evalueringsgruppen består af evalueringskonsulenterne Henriette Petersen og Bo Söderberg samt evalueringsmedarbejder Charlotte Kjær.

Til evalueringen knyttes en følgegruppe på fire-fem personer der tilsammen skal have indsigt i de fag der er involveret i fagområdet.

Desuden skal følgegruppen tilsammen dække følgende kompetencer:

- Undervisningserfaring
- Ledelseserfaring
- Eksternt perspektiv på fagområdet.

Følgegruppen mødes to-tre gange og har til opgave at kommentere dokumentationsmaterialet og analyserne fra EVA's projektgruppe inden rapporten udarbejdes.

Tidsplan

Evalueringen gennemføres efter følgende tidsplan:

Aktivitet	Tidspunkt
Forundersøgelse, herunder møder med fagkonsulenter	Februar 2008
Interview med aftagere	Juni 2008
Spørgeskemaundersøgelse blandt skoleledere	August-september 2008
Skolebesøg	August-september 2008
Afrapportering	Oktober-november 2008
Offentliggørelse	December 2008-januar 2009

Appendiks B

Dokumentation og metode

Dette appendiks gør rede for de metodiske overvejelser i forbindelse med de undersøgelser der er gennemført som led i evalueringen. Det drejer sig om:

- Spørgeskemaundersøgelse blandt skoleledelser
- Talmateriale fra UNI-C Statistik & Analyse
- Aftagerinterview
- Skolebesøg.

Appendikset fungerer som en uddybning af præsentationen af dokumentation og metode i rapportens afsnit 2.2.

Spørgeskemaundersøgelse blandt skoleledelser

EVA gennemførte i forbindelse med evalueringen en spørgeskemaundersøgelse blandt skoleledelser på hhx. Spørgeskemaet indgik samtidig i en parallel evaluering af fremmedsprog på hhx og stx og i en samlet evaluering af gymnasiereformen som EVA gennemfører som led i instituttets handlingsplan for 2008. Det er derfor kun en mindre del af spørgsmålene i spørgeskemaet der er relevante for evalueringen af det økonomiske fagområde.

Undersøgelsens målgruppe og design

Undersøgelsens målgruppe er de uddannelsesansvarlige ledere på hhx. Undersøgelsen er i princippet gennemført som en totalundersøgelse hvor spørgeskemaet er udsendt til samtlige institutioner der udbyder hhx.

Udarbejdelse og validering af spørgeskemaer

Spørgeskemaet til skoleledelser er udarbejdet af EVA's projektgruppe i juni/juli 2008. Forud for udarbejdelsen var der gennemført et møde med Undervisningsministeriets fagkonsulenter i økonomiske fag. Skemaet blev pilottestet af to uddannelseschefer fra hhx. Pilottesterne blev bedt om at forholde sig til om de spørgsmål, svar kategorier og begreber der blev anvendt i skemaet, var relevante, forståelige og dækkende, og om der var forhold der manglede at blive spurgt ind til.

Dataindsamling

Spørgeskemaundersøgelsen er gennemført som en web-baseret undersøgelse via programmet Inquisite. Undersøgelsen afvikledes ved at der den 26. august gennem Inquisite blev udsendt en e-mail med et link til en hjemmeside hvor spørgeskemaet udfyldes af respondenterne. Der blev udsendt påmindelser til alle der endnu ikke havde besvaret 12. september og 19. september. Undersøgelsen blev afsluttet 24. september 2008.

Svarprocenter og bortfald

Der blev i alt udsendt 46 spørgeskemaer. 38 hhx-ledere indsendte besvarelser hvilket svarer til en svarprocent på 83. Dette er en høj svarprocent. Som en yderligere kontrol af om de indsamlede data giver et repræsentativt billede af skoleledelsernes vurderinger, undersøges svarfordelingerne ud fra institutionernes geografiske placering. Tabellen nedenfor viser en fordeling over udsendte skemaer i forhold til besvarede skemaer, fordelt på region for hhx.

Population i forhold til besvarelser, fordelt på region for hhx

	Population		Besvarelser	
	Andel	Procent	Andel	Procent
Hovedstaden	5	11 %	5	13 %
Midtjylland	15	34 %	12	32 %
Nordjylland	5	11 %	5	13 %
Sjælland	8	18 %	6	16 %
Syddanmark	11	25 %	10	26 %
Total	44	100 %	38	100 %

Det ses at den største afvigelse er på maksimalt 2 procentpoint. Vurderingen er derfor at besvarelserne er repræsentative i forhold til populationen.

Det har ikke været muligt at lave tilsvarende vurderinger i forhold til skolestørrelse, da tilgængelige data om elevtal på uddannelses- og afdelingsniveau ikke vurderes at være anvendelige.

Spørgeskemaet indeholder dels faktuelle spørgsmål, dels spørgsmål hvor vi spørger til ledernes vurderinger. På EVA's hjemmeside www.eva.dk findes som bilag til rapporten en tabelrapport med frekvenstabeller over resultaterne fra undersøgelsen blandt ledere.

Spørgeskemaundersøgelser blandt elever og dimittender og blandt lærere

I forbindelse med EVA's evaluering af gymnasiereformen er der foruden undersøgelsen blandt skoleledere, jf. ovenfor, gennemført stikprøvebaserede spørgeskemaundersøgelser blandt lærere og blandt elever og dimittender på de treårige gymnasiale uddannelser. Nogle resultater fra disse undersøgelser er blevet inddraget i evalueringen af det økonomiske fagområde på hhx.

En nærmere metodisk redegørelse for disse undersøgelser findes som appendiks til EVA's evaluering af gymnasiereformen. Bilag med frekvenstabeller findes på EVA's hjemmeside www.eva.dk.

Elev- og dimittendundersøgelse

Undersøgelsen blandt elever og dimittender blev gennemført af Danmarks Statistik for EVA som telefoninterview. Telefoninterviewene startede 25. august og blev afsluttet 19. september.

Der er tale om en repræsentativ undersøgelse med en nettostikprøve på 365 3.årselever og 353 dimittender, dvs. studenter fra sommeren 2008. Der blev gennemført telefoninterview med 227 3.årselever på hhx og 200 dimittender fra hhx. Det resulterer i svarprocenter på hhv. 62 og 57.

Lærerundersøgelse

Undersøgelsen blandt lærere blev ligeledes gennemført af Danmarks Statistik for EVA. Undersøgelsen blev gennemført som en kombineret web-baseret og telefonisk undersøgelse. Undersøgelsen startede med udsendelse af informationsbrev til respondenterne 30. august 2008. Telefonopfølgningen startede 8. september og telefoninterviewene sluttede 29. september. Undersøgelsen er således gennemført efter et fuldt gennemløb.

Der er tale om en repræsentativ undersøgelse med en nettostikprøve på 612 lærere. I alt besvarede 419 spørgeskemaet hvilket svarer til en svarprocent på 69.

Der er gennemført krydskørsler med udvalgte spørgsmål og baggrundsvariablene anciennitet og fag. Via krydskørsler har det været muligt at isolere svarene fra de lærere der har angivet at de underviser i afsætning, virksomhedsøkonomi eller international økonomi. Resultaterne af disse krydskørsler er medtaget i rapporten hvis økonomilærerne adskiller sig signifikant fra de øvrige lærere, dvs. der hvor sammenhængen mellem de pågældende to variable er signifikant ved et 0,05 signifikansniveau. Det skal bemærkes at lærerne ikke har udtalt sig specifikt om de økonomiske fag eller om økonomiske kompetencer.

Talmateriale fra UNI-C Statistik & Analyse

Endelig er der i evalueringen anvendt talmateriale fra UNI-C vedrørende fag, niveau og studieretninger. Tallene stammer fra følgende publikationer der er tilgængelige på Undervisningsministeriets hjemmeside: www.uvm.dk

- *Oprettede studieretninger på de gymnasiale uddannelser 2008*, UNI-C Statistik & Analyse, 26. august 2008
- *Analyse af studenterne 2009 fra de 3-årige gymnasiale uddannelser (stx, hhx og htx)*. UNI-C Statistik & Analyse, 26. august 2008

EVA har foretaget yderligere analyser af det datamateriale der ligger til grund for *Oprettede studieretninger på de gymnasiale uddannelser 2008* i form af optællinger af kombinationer af fag og niveauer.

Data er indsamlet af UNI-C i perioden 15. februar – 10. april 2008 fra samtlige institutioner der udbyder hhx, htx og stx. Data handler om hvilke studieretninger og studieretningsfag institutionerne har oprettet for den årgang af elever der påbegyndte en gymnasial uddannelse i sommeren 2007. Institutioner der har flere afdelinger, har indberettet separat for hver afdeling. Efterfølgende har UNI-C valideret data ved at kontakte institutioner hvor indberetningerne var mangelfulde eller forekom misvisende.

Hver institution har for samtlige studieretninger den har oprettet, indberettet hvilke fag der indgår i studieretningen, antal elever og klassebetegnelse. Derudover har institutionerne klassificeret hver studieretning efter hovedretning. På stx er studieretningerne f.eks. klassificerede efter om de er sproglige, naturvidenskabelige, samfundsvidenskabelige eller kunstneriske. Klassificering er imidlertid ikke særligt sigende, da en lang række studieretninger kan placeres inden for mere end en hovedretning. Oplysningerne om hvilke fag de enkelte studieretninger indeholder, vurderes derimod som værende valide, dels pga den høje svarprocent (100 %) og dels pga UNI-C's efterfølgende arbejde med at validere data.

UNI-C har ikke kunnet levere data om hvilke fag der indgår i studieretningsprojekterne. Desværre har det heller ikke været muligt at skaffe disse data på anden vis.

Endelig har EVA modtaget materiale fra Undervisningsministeriet vedrørende skolernes udbud af studieretninger, kunstneriske fag og 2. fremmedsprog.

Skolebesøg

I august-september 2008 gennemførte EVA besøg på fire hhx skoler. De fire skoler var udvalgt så der var en geografisk og størrelsesmæssig spredning.

Skolebesøgene havde et dobbelt formål. Dels skulle de bidrage til EVA's samlede evaluering af reformen, dels skulle de bidrage til dokumentationsindsamlingen i forbindelse med evalueringerne af fagområder. Alle skolebesøg handlede derfor om generelle forhold vedrørende reform og reformimplementering. Desuden blev der sat specifik fokus på det økonomiske fagområde. De besøgte skoler er:

- BEC Business
- EUC Nord, hhx-afdelingen i Hjørring
- Handelsskolen Sjælland Syd, hhx-afdelingen i Vordingborg
- Skanderborg-Odder handelsskole

På hver skole blev der gennemført separate gruppeinterview med hhv. økonomilærere og elever. Disse interview havde alene fokus på det økonomiske fagområde. Desuden blev der gennemført interview med skolens ledelse hvor det økonomiske fagområde blev drøftet sammen med andre temaer. EVA havde bedt om at elevgruppen blev sammensat således at forskellige studieretninger var repræsenteret. På interviewtidspunktet var eleverne lige startet i 2. eller 3.g, og de havde derfor ikke mulighed for at vurdere det samlede gymnasiale forløb. I interviewene har eleverne imidlertid en række bud på hvad de indtil videre har lært i deres gymnasiale uddannelse. EVA havde

desuden bedt om at lærergruppen skulle repræsentere en faglig bredde inden for det økonomiske fagområde.

Skolebesøgene har bidraget med et kvalitativt blik på reformen og underbygger og kvalificerer dermed det kvantitative materiale.

Aftagerinterview

Forud for skolebesøgene blev der foretaget telefoninterview med aftagere fra videregående uddannelser. I alt fem aftagere fra videregående uddannelser hvor det økonomiske fagområde spiller en central rolle, er blevet interviewet. Følgende aftagere har bidraget gennem interviewene:

- Studieleder Sven Bislev, Institut for Interkulturel Kommunikation og Ledelse, CBS
- Uddannelsesleder Inger Mørch Hauge, Handels- og Ingeniørhøjskolen i Herning
- Uddannelseschef Søren Haahr Jensen, Erhvervsakademi Vest, Esbjerg
- Studieleder Erik Kloppenborg Madsen, Handelshøjskolen Århus Universitet
- Studieleder Peter Erling Nielsen, Økonomisk institut, Københavns Universitet.

Formålet med interviewene var at frembringe et eksternt perspektiv på fagområdet med særligt fokus på spørgsmålet om hvilke kompetencer aftagere ser som nødvendige og/eller relevante at eleverne har med fra deres gymnasiale uddannelse. Interviewene fandt sted i forsommeren 2008. Det er derfor centralt at bemærke at de interviewede aftagere ikke har modtaget studiestartere som er blevet studerende efter reformen.

Formålet med aftagerinterviewene har derfor ikke været at få vurderinger af hverken tidligere eller nuværende studiestartere, men at få generelle input til hvilke kompetencer det er godt at have med fra den gymnasiale uddannelse ved studiestart på en videregående uddannelse inden for det økonomiske område. Interviewene har dermed bidraget til forberedelsen af skolebesøgene og fungerer desuden som perspektivering i forhold til de kompetencer som elever, lærere og ledere vurderer at studenterne får med sig fra gymnasiet. Det skal bemærkes at der ikke er tale om en repræsentativ eller udtømmende kortlægning af aftagernes syn på kompetencebehovene hos studiestartere.